

Instytut Pamięci Narodowej
- Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
Oddział w Krakowie

Marek Jedynak

KAPLICZKA NA WYKUSIE

**Wokół powstania Środowiska
Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich
Armii Krajowej „Ponury” – „Nurt”**

Kielce 2009

Kapliczka na Wykusie. Wokół powstania Środowiska Świętokrzyskich
Zgrupowań Partyzanckich Armii Krajowej „Ponury” – „Nurt”

Copyright by Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni
przeciwko Narodowi Polskiemu & Marek Jedynak

Autor:
Marek Jedynak

Pierwowzór okładki projektował:
Zdzisław Wróblewski

Modyfikacja projektu:
Miłosz Trukawka

Zapraszamy do odwiedzenia strony www.wykus.pl

Wydanie II uzupełnione

ISBN 978-83-929900-0-0

Nakład: 2000 egz.

Wydane przez: Instytut Pamięci Narodowej
– Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
Oddział w Krakowie

Skład, łamanie i druk: IMPRESJE.NET Miłosz Trukawka

Wydarzenia lat 1953–1956 na arenie międzynarodowej i w Polsce (śmierć Józefa Stalina, ucieczka Józefa Światły na Zachód, zmiany w kierownictwie PZPR) w wyniku, których zakończył się okres stalinowski, były przełomowym momentem dla całego polskiego społeczeństwa. Zmiana władzy niosła za sobą pozorną liberalizację polityki, poszerzenie katalogu swobód obywatelskich i wyznaniowych oraz zwalnianie i rehabilitowanie niesłusznie osadzonych więźniów politycznych.

W tej sytuacji żołnierze Armii Krajowej uznali, że minął czas ich największego prześladowania. Po 12 latach od zakończenia II wojny światowej każdy z podkomendnych Cichociemnych – mjr. Jana Piwnika „Ponurego” komendanta Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury” i mjr. Eugeniusza Kaszyńskiego „Nurta” dowódcy I batalionu 2 pułku piechoty Legionów AK – zajmował się swoim życiem w odbudowywanym kraju w nowych realiach politycznych¹. Akowcy byli „zapłutymi karłami reakcji”, a dodatkowo byli „bandytami od Ponurego”. Z tego powodu spotykali się przede wszystkim w zamkniętym kręgu osób znających się z czasów okupacji i utrzymywali niemal wyłącznie prywatne kontakty. Większość partyzantów z akowskim rodowodem jednak nie wstąpiła do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Obawiali się, że ta jedyna legalna forma przedstawicielstwa kombatantów minionych walk służy wyłącznie celom rządzących Polską komunistów. W pracę zakładowych, miejskich, gminnych i powiatowych oddziałach ZBoWiD zaangażowała się nieliczna grupa akowców. Organizowali się jednak w nieoficjalne grupy. W pierwszej kolejności załóżki nieformalnego środowiska powstały wokół kadry oficerskiej i podoficerskiej, która zamieszkała po demobilizacji we Wrocławiu, w Warszawie i na Kielecczyźnie.

Okres stalinizmu w Polsce nie sprzyjał społecznym inicjatywom. Dopiero „mała stabilizacja” i ponowne dojście do władzy Władysława Gomułki pozwoliły stanąć świętokrzyskim partyzantom na wspólnej powojennej zbiorce. Korzystając z chwili swobody wymiany poglądów, myśli, złagodzenia cenzury i możliwości organizowania zgromadzeń, żołnierze Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury” rozpoczęli działania.

Idea zrodziła się w starachowickim środowisku podkomendnych „Ponurego” i „Nurta”. Edmund Rachtan „Kaktus” listownie poinformował swego brata Zdzisława „Halnego” o pomysle postawienia pamiątkowego kamienia. W lutym

¹ Szerzej o żołnierzach Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury” i I batalionu 2 pp Leg. AK w: W. Borzobohaty, „Jodła”. Okręg Radomsko-Kielecki ZWZ-AK 1939–1945, Warszawa 1988; C. Chlebowski, *Cztery z tysiąca*, Warszawa 1983; Tenże, *Pozdrowcie Góry Świętokrzyskie*, Warszawa 1993, Toruń 2006; Tenże, *Reportaż z tamtych dni*, Warszawa 1986; T. Chmielowski, *Wagary ze Stenem*, Łódź 2007; B. Hillebrandt, *Partyzantka na Kielecczyźnie*, Warszawa 1970; M. Jedynak, *Robotowcy 1943. Monografia II Zgrupowania Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”*, Końskie 2007.

1957 r. w mieszkaniu Anny „Siostry Hanki” i Jerzego „Wiktora” Lubowickich przy ul. Krasińskiego na warszawskim Żoliborzu doszło do spotkania liderów tworzącego się kombatanckiego środowiska. Zaproszeni zostali adiutant „Ponurego” – Leszek Popiel „Antoniewicz”, Zdzisław Rachtan „Halny”, matka Jerzego Lubowickiego oraz – jako doradca – inż. architekt Mieczysław Twarowski. Podczas narady „Halny” przedstawił pomysł pierwszej wspólnej inicjatywy. Miał to być pomnik poświęcony poległym i pomordowanym towarzyszom broni z lat 1943–1944. Ustalono, że najlepszym miejscem na uczczenie działalności wojennej Zgrupowań będzie pomnik w formie kapliczki postawiony na Wykusie – w centrum Gór Świętokrzyskich – w miejscu partyzanckich koncentracji². Pierwszy szkic przyszłego obelisku wykonał odręcznie inż. Twarowski na zwykłej kartce. Rysunek ten przetrwał do dnia dzisiejszego³.

Po warszawskiej naradzie, w Starachowicach (mieście położonym najbliżej Wykusu) powstała grupa wykonawcza w składzie Edmund Rachtan „Kaktus”, Polikarp Rybicki „Konar”, Teofil Stawski „Kret” oraz Marian Świdorski „Dzik”⁴. Wszyscy wspomniani byli członkami miejscowego oddziału ZBoWiD, a Stawski i Świdorski pełnili ponadto funkcje w jego zarządzie. Środowisko żołnierzy „Ponurego” od początku wzbraniało się przed działaniami oficjalnymi, lecz sprzyjająca atmosfera w zdominowanym przez akowców zarządzie dawała inicjatywie szansę na jej zrealizowanie.

W ten sposób wczesną wiosną 1957 r. przy Zarządzie Oddziału ZBoWiD w Starachowicach w zgodzie z prawem powstał Komitet Budowy Płyty Pamiątkowej na Wykusie⁵. Na jego czele stanął Marian Świdorski, skarbnikiem został Edmund Rachtan, członkiem komitetu Teofil Stawski. Zarząd oddziału w osobach prezesa Ksawerego Bargiełowskiego i sekretarza Stanisława Łęckiego już w dniu 11 IV 1957 r. upoważnił członków komitetu do *załatwienia zakupu płyty nagrobkowej na pomnik poległych Partyzantów*⁶. W związku z tym komitet utworzył rachunek oszczędnościowy nr 83–9–13 w starachowickim oddziale PKO. Do dysponowania rachunkiem upoważnieni zostali M. Świdorski, E. Rachtan i T. Stawski. Rozpoczęto przygotowania do zdobycia wszelkich administracyjnych pozwoleń.

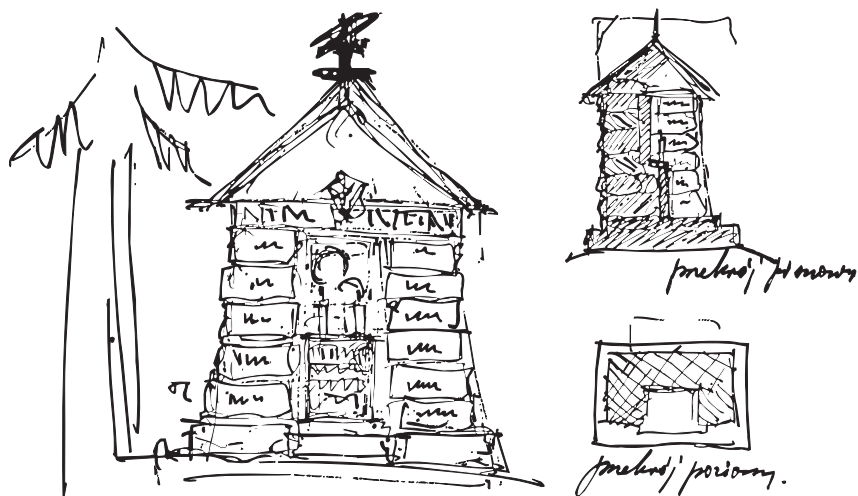
² M. Trukawka, *50 lat Kapliczki na Wykusie*, „Wykus” 2007, nr 12, s. 1.

³ Archiwum Stowarzyszenia Pamięci Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury” – „Nurt” (dalej: ASP), sygn. 1/1, Dokumentacja budowy pamiątkowego pomnika na Wykusie (dalej: ASP 1/1), Szkic inż. M. Twarowskiego, k. 1.

⁴ M. Trukawka, op. cit., s. 1.

⁵ Nazwa Komitetu trudna jest dziś do ustalenia. Na dokumentacji technicznej, rachunkach i w korespondencji występowały różne nazwy. Zapisywana była taka, która mieściła się na drukach i nie traciła na swoim znaczeniu.

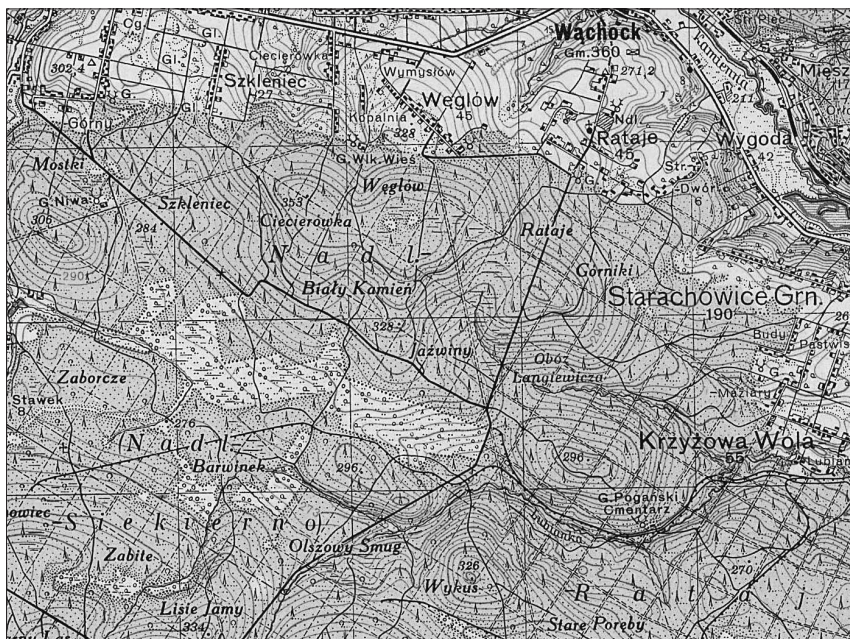
⁶ ASP 1/1, Upoważnienie ZO ZBoWiD w Starachowicach, Starachowice 11 IV 1957 r., k. 2.

Fotografia 1. Szkice kapliczki autorstwa inż. Mieczysława Twarowskiego, luty 1957 r. Ze zb. ASP.

Fotografia 2. Rekonesans w poszukiwaniu miejsca na pomnik. Stoją od lewej: Marian Świdorski „Dzik”, Stefan Rachtan (ojciec „Halnego” i „Kaktusa”), kierowca Henryk Korpus, Edmund Rachtan „Kaktus”, Teofil Stawski „Kret”, Mieczysław Zamilski „Dziad”, Bolesław Nowak „Wiorny”, Władysław Maciąg, Czesław Oświeciński „Dziur”, Alfons Fiszlak „Gajowy”. Droga Rataje – Siekierno maj 1957 r. Foto: Polikarp Rybicki „Konar”. Ze zb. ASP.

Mapa 1. Okolice Wykusu, P44 S32 IŁŻA 1:100000, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1932.

Grupa starachowicka w składzie: Alfons Fiszlak „Gajowy”, Władysław Maciąg, Bolesław Nowak „Wierny”, Edmund Rachtan „Kaktus”, Stefan Rachtan (ojciec „Halnego” i Kaktusa”), Polikarp Rybicki „Konar”, Teofil Stawski „Kret”, Marian Świdwierski „Dzik”, Czesław Oświeciński „Dziur”, Mieczysław Zamilski „Dziad” i kierowca Henryk Korpus zorganizowała w maju rekonesans. W rejon Wzgórza 326, gdzie biwakowano w czasie wojny, byli partyzanci udali się ciężarówką. Tego dnia udało się ustalić lokalizację pod przyszły pomnik⁷.

Gdy znane było już miejsce, Komitet Organizacyjny przy ZO ZBoWiD w Starachowicach w dniu 20 V 1957 r. zwrócił się do Architekta Powiatowego przy Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Kielcach z *gorącą prośbą o zatwier-*

⁷ Wyznaczona w 1957 r. lokalizacja pomnika była celowo zmieniona. Żołnierze, poszukując miejsca na kapliczkę, wybrali uroczysko w pobliżu drogi Wąchock – Siekierno spełniające warunki do organizowania uroczystości. Na prawdziwym miejscu (Wzgórze 326, tzw. „Kropka”), gdzie w czasie wojny stacjonowały zgrupowania, staraniem Stowarzyszenia Pamięci Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury” – „Nurt” odsłonięto pomnik dopiero w dniu 8 IX 2007 r.

dzenie projektu pomnika pamiątkowego, który ma stanąć w lasach siekierzyńskich na Wykusie⁸. Jednocześnie ze względu na siedzibę komitetu budowy pomnika, pięć dni później z podobnym pismem wystąpiono do Architekta Powiatowego przy Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Starachowicach⁹.

Pomysł proweniencji poakowskiej interesował wszystkie szczeble władzy. Była to jedna z pierwszych i jedna z największych w Polsce zorganizowana akcja byłych żołnierzy Armii Krajowej na taką skalę. Decyzje o zatwierdzeniu planu budowy kapliczki zapadały na szczeblu wyższym niż powiatowy. Musiało to również trwać odpowiednio dłużej.

Pełni zapału organizatorzy nie przestawali na korespondencji z organami administracji lokalnej. O zgodę na budowę pomnika wystąpiono jednocześnie 5 VIII 1957 r. do Rejonu Lasów Państwowych w Kielcach oraz do Iłżeckiego Rejonu Lasów Państwowych z siedzibą w Marculach. W dniu 13 sierpnia – z Kielc, a cztery dni później – z Marcul przysły odpowiedzi pozytywne. Szczegółowe uzgodnienia dotyczące budowy płyty pamiątkowej w oddziale leśnym nr 84 Nadleśnictwa Rataje miały zapadać już bezpośrednio w porozumieniu z Leśnictwem Siekierno¹⁰. Podwójna korespondencja i zabezpieczenie prawno-administracyjne nie były niczym innym jak ochroną osób zaangażowanych w budowę pomnika. Akowcy obawiali się, że niedopełnienie strony formalno-prawnej może stać się dla władz pretekstem do anulowania decyzji o budowie i pociągnięcia do odpowiedzialności karno-administracyjnej budowniczych i członków komitetu.

Dzień po wysłaniu pism do Lasów Państwowych, 6 sierpnia ze względu na przedłużający się czas oczekiwania na odpowiedzi z PPRN w Kielcach i Starachowicach wysłano do PPRN w Starachowicach monit. Ponownie złożono wnioski o zatwierdzenie projektu pomnika. Uzupełnieniem dokumentacji był opis techniczny wykonany przez budowniczego rządowo uprawnionego Mariana Płusę. Zgodnie z opisem pomnik był *projektowany w stylu przyrodznej kapliczki tak charakterystycznej dla folkloru Kielecczyny, jak też b[ardzo] często związany był z prowadzonymi walkami i służyłby jako punkt zbiórek. Fundament wykonany będzie z miejscowego piaskowca na zaprawie cementowej 1:3. Cokół oraz część górna wykonana z piaskowca w dwóch kolorach tj. białego i czerwonego. Ciosy kamienne,*

⁸ ASP 1/1, Pismo ZO ZBoWiD w Starachowicach do PPRN w Kielcach, Starachowice 20 V 1957 r., k. 3.

⁹ Ibidem, Pismo ZO ZBoWiD w Starachowicach do PPRN w Starachowicach, Starachowice 25 V 1957 r., k. 4.

¹⁰ Ibidem, Pismo Rejonu Lasów Państwowych w Kielcach do ZO ZBoWiD w Starachowicach, Starachowice 13 VIII 1957 r., k. 7; Pismo Iłżeckiego Rejonu Lasów Państwowych w Marculach do ZO ZBoWiD w Starachowicach, Starachowice 17 VIII 1957 r., k. 9.

na których będą wyryte nazwiska poległych z frontu i dwóch bocznych stron obrobione na czysto. Front posiadał będzie tablicę z piaskowca, na której wyryte będą miejscowości stoczonych walk. W części górnej frontu pomnika umieszczony będzie obraz Matki Boskiej Częstochowskiej wykonany polichromią przez artystę malarza b[yłego] uczestnika walk. Część boczna oraz tył wykonany z piaskowca jako bloki czyste. Przykrycie wykonane będzie dachówką falcówką. Szczyt ozdobiony będzie krzyżem brązowym oraz 2-ma bocznymi świecznikami też wykonanymi w brązie. Teren wokół pomnika będzie uporządkowany. Ewentualne wykonanie bruku w formie muru cyklopowego¹¹. Na froncie pomnika znaleźć miały się także: tablica *Ku czci poległych na polu chwały w latach 1943–1944 żołnierzy Zgrupowań Partyzanckich AK dowodzonych przez Ponurego i Nurta pomnik ten wzniesli towarzysze broni. Wykus dn. 15 IX 1957* oraz napis na fryzie wieńczącym pomnik *Przechodniu! Ponieś wieść, że zginęliśmy za Ojczyznę*¹². Wkomponowana miała być również wymieniona w opisie druga tablica wykonana z piaskowca, zawierająca nazwy miejscowości na szlaku bojowym Zgrupowań: *1943 Wykus – Ćmielów – Wykus – Suchedniów – Dziebaltów – Lipno – Wojciechów – Staszów – Mirogonowice 1944*. Na poszczególnych blokach piaskowca miały zostać wykute pseudonimy poległych partyzantów (pismem pomnikowym antykwą o wysokości 7 cm i głębokości 5 mm)¹³.

Architekt Powiatowy przy PPRN w Starachowicach inż. arch. Kazimierz Czechoń projekt zatwierdził dopiero 7 IX 1957 r. [na piśmie widnieje skreślona data 26 VIII 1957 r. – przyp. MJ]. Dokumentację wpisano do rejestru zatwierdzonych projektów pod nr 25757. Zgoda ta nie była jednak tożsama z wydaniem pozwolenia na budowę [sic!]. W przyszłości ten właśnie fakt spowodował kłopoty wokół kapliczki¹⁴.

Sam opis techniczny budowy pamiątkowego pomnika na Wykusie zaopatrzonej został w odrębne adnotacje inż. Czechoń. Architekt napisał m.in.: *Sytuacja w późniejszym okresie wymagać będzie rozważenia (ewent[ualnie] cmentarzyk, ogrodzenie itp.)*¹⁵. Ważnym faktem był sprzeciw na umieszczenie na zwieńczeniu kapliczki krzyża: *Zamiast krzyża do czasu urządzenia cmentarzyka i umieszczenia*

¹¹ ASP, sygn. 1/2, Opis techniczny budowy pamiątkowego pomnika na Wykusie (dalej: ASP 1/2), Opis techniczny budowy pamiątkowego pomnika ku czci poległych żołnierzy AK rejonu Gór Świętokrzyskich w miejscu zwanym „Wykus” woj[ewództwo] kieleckie pow[iat] starachowicki (dalej: Opis...), Starachowice 2 VIII 1957 r., k. 1.

¹² Ibidem, k. 6.

¹³ Ibidem, k. 7.

¹⁴ ASP 1/1, Pismo Architekta Powiatowego przy PPRN w Starachowicach do ZO ZBoWiD w Starachowicach, Starachowice 7 IX 1957 r., k. 15.

¹⁵ ASP 1/2, Opis..., k. 2.

godła państwowego. Wg innej kompozycji umieszczony zostanie orzeł wielkości i kształtu jak rys[unek] zamieszczony w niniejszym projekcie w ostatnim arkuszu¹⁶. Ostatni arkusz projektu nie zachował się jednak do dnia dzisiejszego. Dalej architekt zanotował: *alternatywę umieszczenia godła w formie ryngrafu z pozostawieniem na szczycie krzyża inwestor nie był w stanie przyjąć z uwagi na zaawansowanie prac przy obrazie jak w rys[unku] elewacyjnym*¹⁷.

Również niezależnie od podjętych decyzji administracyjnych, komitet próbował dotrzeć z informacją o powstającej kapliczce do setek rozrzuconych po całej Polsce żołnierzy „Ponurego” i „Nurta”. Zdzisław Rachtan tak wspominał ten moment: *skrzyknęliśmy się typowo harcerską siecią alarmową. Każdy miał przecież kilka adresów swoich chłopaków. I tak poszło w Polskę, jak długa i szeroka, że poświęcamy kapliczkę na Wykusie*¹⁸. Wieści przekazywane ustnie systemem znanym z czasów konspiracji wsparte zostały anonimową ulotką (autorstwa Mariana Świderskiego „Dzika”) pod tytułem *Rozkaz nr ?*, która wędrowała po całym kraju.

M[iejsce] p[ostoj] Wykus 16/5/57

Rozkaz Nr?

Byli partyzanci z oddziału „PONUREGO-NURTA” zamieszkali w Starachowicach budują na Wykusie – własnymi siłami i środkami – Płyte – Kamień dla uczczenia pamięci Kolegów poległych w latach 1943–[19]44. Jeśli chcesz odwiedzić lasy świętokrzyskie i obóz na Wykusie oraz dopomóc nam w budowie – nawiąż z nami kontakt. Proponujemy poświęcenie – odsłonięcie na wrzesień br. (dokładną datę podamy później), na które zapraszamy Kolegów wspólnych walk.

*Komitet Budowy przy ZBoWiD w Starachowicach
Plac gen. Świerczewskiego 16*

*Przeczytaj i zawiadom najbliższych kolegów*¹⁹.

Nagła aktywność byłych partyzantów AK nie pozostała bez zainteresowania ze strony organów bezpieczeństwa. Zagrożenie zostało przypadkowo rozpoznane przez por. Józefa Królika, starszego oficera operacyjnego Wydziału III Służby

¹⁶ Ibidem, k. 4.

¹⁷ Ibidem, k. 6.

¹⁸ Z. Rachtan „Halny”, *Środowisko na co dzień*, „Gdański Przekaz” 1990, nr 6, s. 4.

¹⁹ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu, sygn. 024/7995 t. 1, Sprawa Agenturalnego Sprawdzenia kryptonim „Jedność” (dalej: IPN Wr 024/7995), Rozkaz nr X, 16 V 1957 r., k. 99; [M. Świdorski], *Rozkaz nr ?*, Wykus 16 V 1957 r., ze zb. Szczepana Mroza. Ulotka kołportowana przez Mariana Świderskiego nie tylko trafiła do odbiorców, ale była przez nich również powielana w różnych okolicznościach. W ten sposób mogła powstać wersja pod tytułem *Rozkaz X*.

N.p. Wykus 16/5/57

Rozkaz Nr ?

Byli partyzanci z oddziału "FOWURZCO-
KRYPTA" zamieszkali w Starachowicach budują
na Wykusie - własnymi siłami i środkami -
"Pylęc-Kamień dla uszokowania pamięci
Kolegów poległych w latach 1943-44.

Jeśli chcesz odwiedzić lasy Święto-
krzyskie i obóz na Wykusie oraz Coponów
nam w budowie - nawiąz z nami kontakt.

Proponujemy poświęcenie-odsłonięcie
na wzrost br. /dokładną datę podamy póź-
niej/, na którą zapraszamy Kolegów wspani-
łych walk.

Komitet Budowy
przy

Z B o W i D
w Starachowicach
Plac Gen. Świerczewskiego 16

Przeczytaj i zawiadom najbliższych kolegów

Fotografia 3. Ulotka *Rozkaz nr ?* autorstwa Mariana Świdorskiego „Dzika”, Wykus 16 V 1957 r. Ze zb. Szczepana Mroza.

Bezpieczeństwa KW MO we Wrocławiu²⁰. Funkcjonariusz w toku rozpracowania środowisk poakowskich we Wrocławiu, przechwycił *Rozkaz nr ?*. W dniu 18 V 1957 r. podczas rutynowej rozmowy z tajnym współpracownikiem ps. „Parabelum” uzyskał informację o fakcie z życia Jana Chłopeckiego „Młota” – oficera I batalionu 2 pp Leg. AK. Opisywany wynajmował mieszkanie Leszkowi Popielowi „Antoniewiczowi”²¹. Do sprawdzenia informacji skierowany został tajny współpracownik

²⁰ Wydziały III Służby Bezpieczeństwa poszczególnych Komend Wojewódzkich MO powstały w wyniku reformy Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego w połowie lipca 1954 r. Miały na celu rozpracowanie i zwalczanie środowisk podziemia poakowskiego (tzw. „sanacyjnego”), konspiracyjnych grup mniejszości narodowych oraz zwykłego bandytyzmu. Po powołaniu w 1956 r. Służby Bezpieczeństwa, wydziały uzyskały szerszy zakres obowiązków. Od tego momentu zwalczały nie tylko konspirację poakowską i inne „bandy”, lecz odpowiadały również za walkę z opozycją, kontrolę mniejszości narodowych, kontrolę gospodarki oraz (do 1962 r.) rozpracowywanie Kościoła katolickiego i innych wyznań. Za: W. Frazik, *Wstęp [w:] Twarze kieleckiej bezpieki. Wystawa* [Katalog. Opracowanie merytoryczne wystawy M. Komaniecka, kurator J. Dutka], Kraków 2007, s. 10, 14.

²¹ IPN Wr 024/7995 t. 1, Notatka informacyjna, Wrocław 18 V 1957 r., k. 93.

ps. „Józef”²², który w swoich doniesieniach wstępnie przedstawił działania Popiela, Chłopeckiego, Tomasza Wagi „Szorta”, Władysława Czerwonki „Jurka”, dr. Władysława Chachaja „Andrzeja” i innych oficerów 2 Dywizji Piechoty Legionów AK operującej w ramach Akcji „Burza” na terenie Gór Świętokrzyskich, a przebywających po wojnie na stałe we Wrocławiu. Ich aktywność wynikała ze zbliżającej się uroczystości poświęcenia kapliczki na Wykusie. Prym w działaniach wiodł Leszek Popiel, który korzystając z okazji zgromadził kilkaset adresów i odnowił kontakty z większością swoich żołnierzy. Postanowił zebrać materiał wspomnieniowy do pracy dokumentującej czyn zbrojny zgrupowań²³.

Por. Królik po analizie donosów TW „Józef”, 12 VII 1957 r. postanowił założyć Sprawę Agenturalnego Sprawdzenia kryptonim „Jedność” na wyżej wymienioną grupę akowców²⁴. *Podstawą do założenia sprawy były materiały operacyjne ze źródła „Józef” i „Spóźniony”, z których wynika, że b[yl]i oficerowie grupy „Ponurego” i „Nurta” zamieszkali we Wrocławiu w ostatnim okresie odnowili kontakty konspiracyjne, których cel i charakter nie został ustalony*²⁵.

Wydarzenia wrocławskie zbiegły się w czasie z ruchami Służby Bezpieczeństwa Komendy Powiatowej MO w Starachowicach. Podstawą do działań były doniesienia

²² Tajny współpracownik ps. „Józef” – ppłk Zdzisław Gruszecki „Zawała”. W Akcji „Burza” w 1944 r. zastępca dowódcy plutonu saperów 4 pp Leg. AK. Zwerbowany przez Informację Wojskową WP podczas służby wojskowej w 1946 r. Od 1955 r. pozostawał na łączności SB KW MO Wrocław. Do wrocławskiego środowiska akowców wprowadzony nieświadomie przez Jana Chłopeckiego. Wykorzystany był do rozpracowania żołnierzy „Ponurego” i „Nurta” m.in. w ramach SAS krypt. „Jedność”. Za: IPN Wr 024/7995 t. 1, Pismo Zastępcy Naczelnika Wydziału III SB KW MO we Wrocławiu do Naczelnika Wydziału III Departamentu I MSW, Wrocław 23 V 1959 r., k. 193–194; W. Borzobohaty, op. cit., s. 447; J. Pietraszek „Zawisza”, *Mój Samsonów*, Kielce 2004, s. 109.

²³ IPN Wr 024/7995 t. 1, Doniesienie, Wrocław 20 VI 1957 r., k. 96.

²⁴ Ibidem t. 2., Postanowienie o założeniu sprawy agenturalnego sprawdzenia pod kryptonimem „Jedność”, Wrocław 12 VII 1957 r., k. 5–7. Sprawa Agenturalnego Sprawdzenia krypt. „Jedność” (1957–1959) założona na wrocławskie środowisko żołnierzy „Ponurego” i „Nurta” była po październiku 1956 r. początkiem szerokiego rozpracowania akowców z ówczesnego województwa kieleckiego. Wzmoczona aktywność kombatanów (korespondencja krajowa i zagraniczna, bezpośrednie kontakty, zbieranie materiałów historycznych, gromadzenie adresów itp.) wynikała z działań toczących się wokół powstającej na Wykusie kapliczki. Dochodzenie ujawniło liczne powiązania byłych żołnierzy, ich stosunek do PRL oraz próby odnalezienia się w zaistniałej sytuacji politycznej. Zakończona SAS krypt. „Jedność” stała się przyczynkiem do dalszej inwigilacji środowiska pod bezpośrednim nadzorem MSW. Dochodzenie połączyło ze sobą pojedyncze rozpracowania żołnierzy „Ponurego” realizowane przez SB na terenie całego kraju. Wydarzenia te autor szeroko przedstawił podczas ogólnopolskiej konferencji naukowej *Polskie podziemie antykomunistyczne na Śląsku w latach 1944–1956* zorganizowanej przez Delegaturę IPN w Opolu w dniach 17–18 VI 2009 r. Materiały pokonferencyjne ukażą się w 2010 r.

²⁵ IPN Wr 024/7995 t. 1, Wyciąg z notatki informacyjnej, 7 IV 1959 r., k. 53.

informatora ps. „Igła”²⁶, umiejscowionego bardzo blisko Komitetu Budowy, bo prawdopodobnie w składzie Zarządu Oddziału ZBoWiD w Starachowicach. Posiłkując się ustaleniami „Igły” oficer operacyjny ppor. Eugeniusz Skowron z SB KP MO w Starachowicach założył 15 VI 1957 r. Sprawę Ewidencyjno-Obszerwacyjną nr 1665²⁷. Rozpracowaniu poddany został Teofil Stawski „Kret” jako *wrogo ustosunkowany do PRL i zachodzących przemian politycznych*, co miało uwidaczniać się poprzez próbę opanowania zarządu organizacji ZBoWiD przez członków byłej AK, tym samym *eliminując z życia społeczno-politycznego b[yłych] czł[onków] AL i GL*²⁸.

W toku działań operacyjnych do sprawy założonej na Teofila Stawskiego rozpracowywani byli wszyscy członkowie Komitet Budowy Płyty Pamiątkowej i Zarządu Oddziału ZBoWiD w Starachowicach. Doniesienia „Igły” pozwoliły Służbie Bezpieczeństwa na pozyskiwanie na bieżąco dokładnych wiadomości na temat powstającej na Wykusie kapliczki²⁹.

Za kulisami prac wokół kapliczki trwało rozpracowanie żołnierzy. Tymczasem organizatorom zbliżającej się uroczystości nieoficjalna droga komunikacji już nie wystarczała. Głównym kanałem informacji stały się gazety lokalne i ogólnopolskie. Od 20 V 1957 r. komitet organizacyjny prowadził ożywioną korespondencję m.in. z redakcjami kieleckiego „Słowa Ludu”, czy warszawskiego „Ekspressu Wieczornego”. W części krajowych czasopism pojawił się komunikat o podobnej treści: *Uwaga byli partyzanci AK z Oddziałów „Ponurego i Nurta” w Górach Świętokrzyskich – Komitet Organizacyjny przy Powiatowym ZBoWiD w Starachowicach prosi byłych partyzantów Kielecczyny działających w Górach Świętokrzyskich w latach 1943 i 1944 pod dowództwem komendantów „Ponurego” i „Nurta” o niezwłoczne nawiązanie kontaktów ze ZBoWiD w Starachowicach Plac Świerczewskiego 16, celem zawiązania koła środowiskowego, weryfikacji awansów i odznaczeń oraz projektowanego odsłonięcia tablicy pamiątkowej na Wykusie*³⁰.

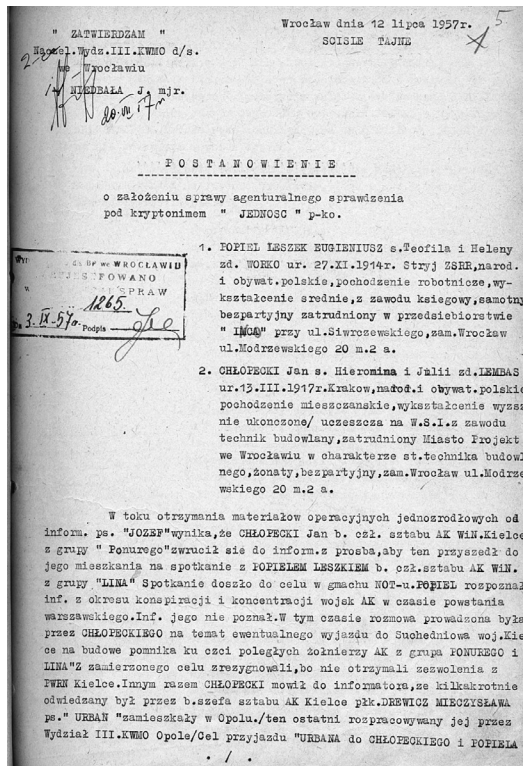
²⁶ Informator ps. „Igła” – były żołnierz AK, po 1956 r. był członkiem lub bliskim współpracownikiem Zarządu Oddziału ZBoWiD w Starachowicach. Cieszył się dużym zaufaniem. Przez SB wykorzystywany był do rozpracowania środowiska akowskiego w Starachowicach. Donosił m.in. na T. Stawskiego i M. Świderskiego oraz na innych dowódców akowskich, m.in. na Mariana Sołtysiaka „Barabasza”, Antoniego Hedę „Szarego” i Jana Sołtę „Oskę”. Za: Archiwum Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN, sygn. 0208/1420, Sprawa Ewidencyjno-Obszerwacyjna nr 1665 (dalej: IPN BU 0208/1420).

²⁷ Ibidem, Postanowienie o założeniu sprawy ewidencyjno-obszerwacyjnej, Starachowice 15 VI 1957 r., k. 7.

²⁸ Ibidem, Pismo Naczelnika Wydziału III SB KW MO w Kielcach do Zastępcy Naczelnika Powiatowego MO ds. SB w Starachowicach, Kielce 11 V 1959 r., k. 14.

²⁹ Ibidem, Sprawa Ewidencyjno-Obszerwacyjna nr 1665, k. 35–77.

³⁰ ASP 1/1, Pismo ZO ZBoWiD w Starachowicach do Redakcji „Słowa Ludu” w Kielcach, Starachowice 20 V 1957 r., k. 5; Pismo ZO ZBoWiD w Starachowicach do Redakcji „Ekspressu Wieczornego”, Starachowice 25 V 1957 r., k. 6.

Fotografia 4. IPN Wr 024/7995 t. 2, Postanowienie o założeniu Sprawy Agenturalnego Sprawdzenia pod kryptonimem „Jedność”, Wrocław 12 VII 1957 r., k. 5.

W ogłoszeniach prasowych pojawiła się również informacja o zbiorce funduszy na pomnik³¹. Apel spotkał się z dużą aprobatą społeczną nie tylko byłych akowców. Na konto nr 83-9-13 w starachowickim PKO w okresie od 2 VII do 2 X 1957 r. wpłynęło ponad 80 wpłat od osób fizycznych oraz przedsiębiorstw, organizacji i instytucji. Jest to liczba ustalonych przekazów pieniężnych na podstawie zachowanych wyciągów bankowych i potwierdzeń. Prawdopodobnie donatorów było dużo więcej. Datki zbiorowe wpłacane były na konto pod jednym nazwiskiem. Zdarzały się również sytuacje, gdy część funduszy przekazywana była komitetowi na dżentelmeńskich

³¹ Ibidem, Druk pisma Komitetu Budowy Płyty Pamiątkowej na Wykusie przy ZO ZBoWiD w Starachowicach, Starachowice 29 VIII 1957 r., k. 14.

zasadach bez stosowania pokwitowań. Wpłaty wahały się od 10 do 5000 złotych. Ich rozkład przedstawiają zamieszczone poniżej tabele. Oficjalnie komitet zebrał 35399,12 złotych, co było sumą w zupełności wystarczającą na realizację planów³².

Imię i nazwisko	Miejsce zamieszkania	Kwota w zł.
Marian Kotkowski „Marek”	Gąlkówek k. Łodzi	150,00
Władysław Furmaniak „Szperacz”	Gdańsk	500,00
Feliks Konderko „Jerzy”	Gdańsk	200,00
Wincenty Szpanski „Amarant”	Gdańsk	150,00
Romuald Szumilewicz „Gwer”	Gdańsk	100,00
Mieczysław Kazimierski „Prymus”	Gniezno (okolice)	30,00
Henryk Brzeziński „Janusz”	Jawor	500,00
Czesław Kurczyński „Kogut”	Jelenia Góra	100,00
Ireneusz Domagała „Daniel”	Kielce	100,00
Teofil Obara „Teoś”	Kielce	50,00
Józef Teofil „Lysak”	Kielce	40,00
dr Tadeusz Sokół „Irkus”	Nowy Sącz	100,00
Jerzy Dworczyński „Drzewicz”	Płock	200,00
Zdzisław Janiszewski „Śmigły”	Pruszków	200,00
Witold Kałmuk „Kos”	Skarżysko-Kamienna	20,00
Tadeusz Kosicki „Zduńczyk”	Skarżysko-Kamienna	100,00
Stanisław Skorupka „Smrek”	Skarżysko-Kamienna	50,00
Zbiorczo „od byłych partyzantów Ponury-Nurt oraz kolegów ze Skarżyska”	Skarżysko-Kamienna	1000,00
Janusz Grabowski „Szwejk”	Starachowice	1000,00
ks. Zygmunt Głowacki „Jaskólski”	Wałbrzych	500,00
Jerzy Janczewski „Hefajstos” i Kazimierz Kozłowski „Kazik”	Warszawa	200,00
Anna Lubowicka „Siostra Hanka”	Warszawa	100,00
Zbigniew Męczyński „Zawadzki”	Warszawa	200,00
Zdzisław Rachtan „Halny”	Warszawa	800,00
Władysław Chachaj „Andrzej”	Wrocław	400,00
Władysław Czerwonka „Jurek”	Wrocław	150,00
Józef Borowiec „Helm”	Zabrze	200,00
	Razem:	7140,00

Tabela 1. Wpłaty od byłych żołnierzy Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”–„Nurt”.

³² ASP, sygn. 1/3, Dokumentacja finansowa budowy pamiątkowego pomnika na Wykusie (dalej: ASP 1/3), Dowody wpłat na pomnik na Wykusie, k. 70; Zidentyfikowane wpłaty na konto 83–9–13 PKO w Starachowicach Komitetu Budowy Płyty Pamiątkowej na Wykusie z lata i jesieni 1957 r., k. A.

Imię i nazwisko	Miejsce zamieszkania	Kwota w zł.
„2.K.2.B” (wpłata anonimowa)*	Bodzentyn	4275,00
Kazimierz Wiech	Brody Hłżeckie	50,00
A. Ambroź	Gdańsk	100,00
Stanisław Bączkowski	Gdańsk	20,00
T. Jurewicz	Gdynia	50,00
Tadeusz Rylski	Kielce	1000,00
Zbigniew Rubinkowicz	Łódź	100,00
M. Dygoniowa	Skarżysko-Kamienna	150,00
Aleksander Kaczyński	Skarżysko-Kamienna	50,00
Robert Kamiński	Skarżysko-Kamienna	20,00
Juliusz Kosiński	Skarżysko-Kamienna	50,00
Mieczysław Łubek	Skarżysko-Kamienna	200,00
E. Mastalerz	Skarżysko-Kamienna	15,00
Henryk Okła	Skarżysko-Kamienna	400,00
J. Świerzyński	Skarżysko-Kamienna	30,00
Roman Wilman	Skarżysko-Kamienna	50,00
Witold Wojciechowski	Skarżysko-Kamienna	200,00
dr Cyrkowicz	Starachowice	100,00
Stanisław Heda	Starachowice	350,00
W. Kabata	Starachowice	10,00
Antoni Piekarski	Starachowice	20,00
Księża parafii Suchedniów	Suchedniów	197,00
Bronisława Fołtyn	brak danych	25,00
Razem:		7462,00

Tabela 2. Wpłaty od pozostałych osób fizycznych.

* 2.K.2.B. – prawdopodobnie są to żołnierze 2 kompanii 2 batalionu.

Instytucja	Miejsce działania	Kwota w zł.
Rada Zakładowa Stolarni i Tartaku Berezów przy ZBM Kielce	Berezów	313,00
Pracownicy Nowego Portu	Gdańsk	200,00
Zarząd ZBoWiD	Radom	200,00
MHD Skarżysko	Skarżysko-Kamienna	30,00
Rzemieślnicza Spółdzielnia Zaopatrzenia i Zbytu „Wielobranżowa”	Skarżysko-Kamienna	650,00
Zakład Koflowo-Mechaniczny J.H. Mąkosa	Skarżysko-Kamienna	500,00
Zakłady Metalowe „Mesko”	Skarżysko-Kamienna	3000,00
Cech Rzemiosł Różnych	Starachowice	1000,00

Koło Fabryczne Ligi Przyjaciół Żołnierza przy Zakładach Starachowickich	Starachowice	2000,00
Metalowa Spółdzielnia Pracy „Postęp”	Starachowice	500,00
Miejskie Przedsiębiorstwo Remontowo-Budowlane	Starachowice	200,00
Powiatowa Wielobranżowa Spółdzielnia Rzemieśniczo-Usługowa	Starachowice	500,00
Powiatowe Zrzeszenie Prywatnego Handlu i Usług	Starachowice	1680,00
Powiatowy Związek Gminnych Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”	Starachowice	330,00
Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Starachowicach i Miejskiego Zarządu Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej	Starachowice	5000,00
Rzemieśnicza Spółdzielnia Pracy Przemysłu Skórzano-Tapicerskiego	Starachowice	1000,00
Miejska Spółdzielnia Zaopatrzenia i Zbytu	Suchedniów	640,50
Nadleśnictwo Państwowe	Suchedniów	237,00
Państwowy Dom Dziecka	Suchedniów	244,62
Pracownicy Kasy Spółdzielczej	Suchedniów	43,00
Pracownicy Urzędu Poczto-Telekomunikacyjnego	Suchedniów	78,00
Spółdzielnia 1-go Maja	Suchedniów	400,00
Suchedniowskie Zakłady Wyrobów Metalowych	Suchedniów	731,50
Tartak „Bugaj”	Suchedniów	320,00
Zakłady Kamieniarskie „Marywil”	Suchedniów	604,50
Zawiadowcy Stacji PKP Suchedniów	Suchedniów	295,00
Państwowy Dom Dziecka	Wydrzno (pow. Grudziądz)	100,00
	Razem:	20797,12

Tabela 3. Wpłaty od przedsiębiorstw, instytucji i organizacji.

Po uzyskaniu zgody ze strony Lasów Państwowych, około 20 sierpnia przystąpiono do prac budowlanych na Wykusie. Podwoję do transportu kamienia i innych materiałów dostarczył Waław Oko ze Starachowic³³. Zlecenie na *pubudowanie z materiałów własnych pomnika* przyjął Zakład Produkcyjno-Usługowy Wyrobów Kamiennych z Wąchocka. Za swoją usługę wystawił rachunek opiewający na kwotę 20000 zł., co stanowiło 57% zgromadzonych środków [całość wydatków związanych z pomnikiem w 1957 r. zamknęła się w granicach 23000 zł. – przyp. MJ]³⁴.

³³ Ibidem, Rachunek wystawiony przez Waławę Oko, 20 VIII 1957 r., k. 1; Rachunek wystawiony przez Waławę Oko, Starachowice 12 IX 1957 r., k. 9.

³⁴ Ibidem, Rachunek Zakładu Produkcyjnego Wyrobów Kamiennych dla ZO ZBoWiD w Starachowicach, Starachowice 20 IX 1957 r., k. 14.

Kamieniarze w głównej części pomnika umieścili przygotowany wcześniej fresk Matki Boskiej Bolesnej. Obraz Opiekunki Żołnierza, na specjalnie spreparowanym tynku i osadzony w metalowej ramie z siatką, powstał późną wiosną 1957 r.³⁵ Autorką została, zaproponowana przez inż. Twarowskiego, malarka i profesor sztuki sakralnej Edwarda Przeorska, zajmująca się na co dzień renowacjami zabytkowych dzieł sztuki³⁶. Fresk powstał w Gąsewie koło Ostrołęki, skąd 12 września przewieźli go Zdzisław Rachtan w asyście Zenona Brzewskiego „Wilkołaka”.

Fotografia 5. Jan Traczewski i Edmund Rachtan „Kaktus” wnoszą na polanę fresk z Matką Boską Bolesną, Wykus 12 IX 1957 r. Ze zb. Szczepana Mroza.

Pomimo trwającej nadal korespondencji w sprawie uzyskania wszelkich zezwoleń zarówno od władz politycznych, jak i administracyjnych pod koniec sierpnia pomnik był niemal ukończony. Należało jeszcze raz poinformować społeczeństwo Ziemi Kieleckiej i żołnierzy AK o zbliżającej się uroczystości. W dniu 29 sierpnia rozesłano do redakcji gazet zaproszenia dla korespondentów i fotoreporterów z jednoczesną prośbą o ponowne umieszczenie ogłoszeń o zbliżającej się uroczy-

³⁵ Z biegiem lat i pod wpływem warunków atmosferycznych pierwotny fresk wmurowany w kapliczkę uległ zniszczeniu. Nowy fresk Matki Boskiej Bolesnej na szkle lotniczym namalowała w 1984 r. Halina Wierzejska. Osadzony został w kapliczce w maju 1985 r. Za: b.a., *Kapliczka – pomnik na Wykusie*, „Wykus” 1996, nr 1, s. 1.

³⁶ Prof. Edwarda Przeorska (1900–1965). Zajmowała się sztuką sakralną na Akademii Krakowskiej. Od 1945 r. była członkinią Okręgu Warszawskiego Związku Polskich Artystów Plastyków.

stości³⁷. Staraniem komitetu dodatkowo rozesłano po kraju około 400 imiennych zaproszeń i 150 afiszy o treści:

*Zarząd Powiatowy Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Starachowicach.
Zawiadomienie*

W dniu 15 IX 1957 r. o godz. 10-tej odbędzie się uroczyste odsłonięcie pomnika poległych partyzantów AK z ugrupowania Komendantów „Ponurego” – „Nurta” w lasach siekierzyńskich na „Wykusie”. Na uroczystość tą zapraszamy kolegów i społeczeństwo Ziemi Kieleckiej. Dojazdy samochodami dla zamiejscowych: 1) Przez Suchedniów, Leśniczówkę, Kleszczyny 2) Przez Parszów – dojście 2 km 3) Przez Bodzentyn – Siekierno.

Zarząd³⁸.

Fotografia 6. Afisz – Zawiadomienie o uroczystym odsłonięciu pomnika. Ze zb. ASP.

³⁷ ASP 1/1, Druk pisma Komitetu Budowy Płyty Pamiątkowej na Wykusie przy ZO ZBoWiD w Starachowicach, Starachowice 29 VIII 1957 r., k. 14.

³⁸ Ibidem, Afisz – Zawiadomienie o uroczystym odsłonięciu pomnika, k. 23.

W świetle powyższych wydarzeń, władze administracyjne zostały postawione niemal przed faktem dokonanym. Dopiero w drugiej połowie sierpnia 1957 r. była zgoda Lasów Państwowych jako właściciela na budowę, choć prace nad pomnikiem już trwały. Nadal brakowało pozytywnej decyzji architekta powiatowego i zezwolenia na organizację uroczystości, lecz informacje o planowanych uroczystościach obiegły cały kraj. Dopiero 21 VIII 1957 r. Zarząd Oddziału ZBoWiD w Starachowicach zwrócił się do Wydziału Społeczno-Administracyjnego Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach o zezwolenie na zgrupowanie publiczne w dniu 15 IX 1957 r. od godz. 9–18 w lesie siekierzyńskim na „Wykusie”, znajdującym się najbliżej miejscowości wsi Siekierno pow[iat] Kielce. Celem zgrupowania jest uczczenie pamięci poległych partyzantów AK w latach 1943–1944 oraz odsłonięcie pomnika. Za zgrupowanie odpowiedzialny jest Zarząd Powiatowy Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Starachowicach. Przewiduje się napływ pewnej ilości ludzi z poza powiatu³⁹.

Ostatnie zdanie było z całą pewnością sygnałem alarmowym dla Służby Bezpieczeństwa. Środowisko poakowskie w oczach policji politycznej uchodziło za wroga ustroju komunistycznego. Duże zainteresowanie uroczystością oraz setki osób w jednym miejscu stanowiły zatem „potencjalne zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa i ustroju PRL”. Dodatkowe „zagrożenie” stanowili specyficzni uczestnicy uroczystości. Na spotkanie przybyć mieli zaprawieni w boju i posłuszni swoim przełożonym żołnierze, nierzadko działający po zakończeniu II wojny światowej w tzw. „reakcyjnym” podziemiu poakowskim. Ludzie ci mogli nadal posiadać ukrytą broń, amunicję, zakonspirowane struktury i systemy łączności. Wśród masy szeregowych żołnierzy znaleźć się mieli naturalni przywódcy – oficerowie przedwojennego Wojska Polskiego i konspiracyjnej Armii Krajowej różnych szczebli od dowódców oddziałów zaczynając, a kończąc na Mieczysławie Zientarskim ps. „Ein” komendancie Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK „Jodła” z okresu Akcji „Burza” i konspiracji poakowskiej. W tak dużym skupisku osób, które w okresie stalinowskim doznały krzywd od własnego państwa i systemu, nawet najmniejsza prowokacja mogła doprowadzić do tragedii o ogólnopolskim zasięgu.

Porównując analogiczne wydarzenia w latach późniejszych, dostrzegamy, że decyzyjną Zastępcy Komendanta Wojewódzkiego MO ds. Służby Bezpieczeństwa w Kielcach został zatwierdzony plan sprawy operacyjnego sprawdzenia na zbliżającą się uroczystość. Działania mogły obejmować m.in. ustalenie wszystkich organizatorów, programu i faktycznego przebiegu odsłonięcia pomnika; ustalenie

³⁹ Ibidem, Pismo ZO ZBoWiD w Starachowicach do Wydziału Społeczno-Administracyjnego PWRN w Kielcach, Starachowice 21 VIII 1957 r., k. 10.

listy uczestników z podziemia akowskiego i innych osób znanych z wrogich wystąpień a będących w zainteresowaniu służb; ustalenie zachowania się i wypowiedzi tych osób oraz ich kontakty i wzajemne spotkania. Do zadań SB należało także zapobieżenie ewentualnym próbom wykorzystania organizowanych uroczystości do tworzenia nastrojów niepokoju, siania wrogiej i szkodliwej propagandy. Ponadto próbowano na wszelkie możliwe sposoby uniemożliwić zainteresowanym udział w imprezie. W tym celu wykorzystywano wszystkie czynniki administracyjne, aktyw ZBoWiD oraz służbę mundurową MO i tajnych współpracowników. Prowadzono rozmowy profilaktyczno-ostrzegawcze, pojawiała się wzmożona kontrola ruchu drogowego na drogach dojazdowych, ograniczono ruch turystyczny, czy też umieszczano znaki zakazu wjazdu do lasu⁴⁰.

W tych okolicznościach 9 września Zastępca Przewodniczącego PWRN w Kielcach Feliks Fiutowski zezwolił *na zwołanie w dniu 15 września 1957 r. w lesie siekierzyńskim na „Wykusie” w pobliżu wsi Siekierno pow[iat] Kielce, zebrania publicznego pod gołym niebem, mającego na celu uczczenie pamięci poległych partyzantów AK z następującym programem:*

1. *Msza święta*
2. *Apel poległych*
3. *Zagajenie przedstawicieli ZBoWiD-u*
4. *Przemówienie płk. Zientarskiego*
5. *Przemówienie na temat historii żołnierzy oddziału „Ponurego”, które wygłosi jeden z b[łyłych] żołnierzy tego oddziału.*
6. *Biwak.*

Początek zgromadzenia o godz. 9-tej, zakończenie o godz. 18-tej⁴¹.

Organizatorom pozostało już tylko zapewnić posługę duszpasterską na czas uroczystości. W dniu 12 września komitet wystosował do proboszcza parafii Bodzentyn pismo z prośbą o *wyjednanie zezwolenia na odprawienie Mszy Św[iętej] w lasach siekierzyńskich na Wykusie⁴²*. Ten poinformował o zaistniałej prośbie

⁴⁰ Szerzej o rozpracowaniu uroczystości rocznicowych patrz: M. Jedynak, *Sprawa Operacyjnego Sprawdzania „Wykus” – rozpracowanie uroczystości kombatanckich żołnierzy AK „Ponurego” i „Nurta”, „Zeszyty Historyczne WiN-u”* 2009, nr 30, s. 113–125; M. Sołtysiak, *Krypt. „Rocznica” – rozpracować ośkowców...*, Portal „Partyzantka Kielecczyzny”, źródło: http://www.partyzantka-kielecczyzny.pl/text0004_02_0017_0001.htm (dostęp on-line 26 XI 2009 r.).

⁴¹ ASP 1/1, Pismo PWRN w Kielcach do Zarządu Powiatowego ZBoWiD w Starachowicach, Kielce 9 IX 1957 r., k. 16.

⁴² Ibidem, Pismo Komitetu Budowy Pomnika na Wykusie przy ZO ZBoWiD w Starachowicach do Proboszcza Parafii Bodzentyn, Starachowice 12 IX 1957 r., k. 17.

mianowanego cztery miesiące wcześniej nowego proboszcza parafii Wzdół ks. Antoniego Sokół-Sokołowskiego, który w latach 1918–1921 sam służył w Wojsku Polskim. Posiadając stopień kapitana rezerwy od 1931 r. pełnił funkcję kapelana rezerwistów⁴³. Z zapałem zaangażował się w pomoc komбатantom i już następnego dnia złożył w Kurii Biskupiej w Kielcach prośbę o pozwolenie na przeprowadzenie mszy świętej⁴⁴.

Wikariusz Generalny od razu udzielił zezwolenia na *odprawienie Mszy św[iętej] sub divo w Wykusie w lasach siekierzyńskich przy kapliczce zbudowanej na miejscu poległych partyzantów. Należy zadbać, by ołtarz był zbudowany zgodnie z wymogami prawa i przepisami liturgicznymi. Jednocześnie udziela się zezwolenia dla księdza Władysława Sadzy wikariusza [parafii św. Józefa – przyp. MJ] ze Skarżyska-Kamiennej, by mógł to nabożeństwo odprawić, niemniej odpowiedzialnym za urządzenie ołtarza czyni się duszpasterza miejsca⁴⁵*. Tego samego dnia proboszcz parafii Wzdół zwrócił się do proboszcza parafii Odrowąż ks. Kazimierza Pelca (kapelana oddziałów AK) z prośbą o wyręczenie go w wygłoszeniu Słowa Bożego podczas zbliżających się uroczystości⁴⁶.

Zatem na 2 dni przed uroczystościami zostały dograne wszystkie szczegóły organizacyjne. O postępach prac na bieżąco informowana była także starachowicka SB. Informator ps. „Igła” w doniesieniach agenturalnych przekazał treść roboczych zebrań w siedzibie ZO ZBoWiD 11 i 14 września, na których omawiano ostateczny przebieg odsłonięcia pomnika na Wykusie i rozdzielono funkcje. Donosiciel ustalił i przekazał szczegóły dotyczące programu: *Jako pierwsza odbędzie się msza, którą ma odprawić kapelan oddz[iału] „Szarego”. [...] Chór wystąpi ze Starachowic Wschodnich, a orkiestra z Bodzentyna. Odsłonięcia pomnika ma dokonać prezes Bargiełowski lub też Świdorski jako przew[odniczący] kom[itetu] budowy pomnika i zagajenie ma wygłosić któryś z w/w lub też ktoś z Zarządu Okręgu tj. [Jan Sońta] „Ośka” lub [Marian Sołtysiak] „Barabas”. [...] Następnie przemawiać będzie płk Zientarski, a po nim adiutant „Nurta” [...] będzie on mówił o walkach i przejściach ludzi z oddz[iałów] „Ponurego” i „Nurta”. Po tym przemówieniu odbędzie się ogni-*

⁴³ Archiwum Diecezjalne w Kielcach (dalej: ADK), sygn. SX-34, Akta personalne ks. Antoniego Sokół-Sokołowskiego, Notificatio, Kielce 31 V 1957 r., k. 47; Zaświadczenie, k. 53; śp. ks. Antoni Sokół-Sokołowski, k. 58.

⁴⁴ ADK, sygn. PW-12/4, Akta parafii Wzdół 1950–1983, Pismo Proboszcza Parafii Wzdół do Kurii Diecezjalnej w Kielcach, Wzdół 13 IX 1957 r., k. 43.

⁴⁵ ASP 1/1, Pismo Kurii Diecezjalnej w Kielcach do ks. Antoniego Sokołowskiego, Kielce 13 IX 1957 r., k. 18.

⁴⁶ Ibidem, Pismo Proboszcza Parafii Wzdół do Proboszcza Parafii Odrowąż, Wzdół 13 IX 1957 r., k. 19–20.

sko, śpiewanie pieśni partyzanckich i indywidualne spotkania i rozmowy, na które zwrócili uwagę Stawski i Świderski i które wg ich zaleceń winny być wykorzystane na ściągnięcie byłych AK-owców i BCH-owców do szeregów ZBoWiD, aby nie dać się zalać przez AL. [...] Poza tym rozdzielane były funkcje, jak dysponowanie transportem, porządkiem itp. Jako porządkowy główny będzie wysunięty przez Świderskiego [Zygmunt] Chojnacki ze Skarżyska z oddz[iału] „Nurta”, z terenu Starachowice Matynia M[ieczysław]. W/w dobiorą sobie byłych partyzantów⁴⁷.

Od oficera prowadzącego kpt. Stefana Dudkiewicza informator „Igła” otrzymał zadanie, by w dniu 15 IX 1957 r. wziąć udział w uroczystościach odsłonięcia pomnika na Wykusie. W razie zaobserwowania niepokojących zachowań miał obowiązek natychmiast powiadomić funkcjonariuszy SB, którzy *incognito* także planowali wziąć udział w wydarzeniu⁴⁸.

By zapewnić zabezpieczenie agenturalne i informacyjne podczas uroczystości, poszczególne jednostki SB skierowały na Wykus swoich tajnych współpracowników. Na podstawie materiałów archiwalnych, jakie udało się odnaleźć autorowi do czasu publikacji II wydania książki, można stwierdzić, że w lasach siekierzyńskich pojawili się poza „Iglą” także informator ps. „Spóźniony”⁴⁹ skierowany przez Wydział III SB KW MO w Kielcach⁵⁰ oraz TW „Józef” wysłany przez Wydział III SB KW MO we Wrocławiu⁵¹.

Zgodnie z zatwierdzonym scenariuszem, 15 IX 1957 r. na Wykusie rozpoczęła się uroczystość odsłonięcia pomnika ku czci poległych żołnierzy Zgrupowania Partyzanckich AK „Ponury”. Na miejsce pierwszej powojennej koncentracji par-

⁴⁷ IPN BU 0208/1420, Doniesienie agenturalne, Starachowice 13 IX 1957 r., k. 43.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Informator ps. „Spóźniony” – Tadeusz Kalita „Mars”, ur. w 1920 r. w Kosowicach, pow. Opatów. Żołnierz placówki AK w Kosowicach. Był kuzynem Henryka Brzezińskiego „Janusza”, figuranta SAS krypt. „Jedność”. Z SB w Ostrowcu Świętokrzyskim współpracował dobrowolnie w latach 1952–1966 jako informator, agent i tajny współpracownik. Wykorzystany został w Sprawie Agenturalnej Grupy krypt. „Zbieg” mającej na celu wykrycie przestępstw z okresu okupacji; w latach 1957–1959 w SAS krypt. „Jedność”; od 1960 r. informował o środowisku lokalnym i księżach; zaangażowany został również do Sprawy Operacyjnej Obserwacji krypt. „Krzewy” przeciwko Józefowi Piwnikowi „Topoli”. Za swoją współpracę pobierał wynagrodzenie. Za: Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach (dalej: IPN Ki), sygn. 005/1941 t. 1–5, Teczka personalna i teczki pracy tajnego współpracownika ps. „Spóźniony”.

⁵⁰ Ibidem t. 4, Notatka służbowa dot[ycząca] spotkania z inf[ormatorem] ps[eudonim] „Spóźniony”, Ostrowiec Świętokrzyski 7 V 1960 r., k. 43.

⁵¹ IPN Wf 024/7995 t. 1, Doniesienie agenturalne, Wrocław 6 X 1957 r., k. 102.

tyzanci, ich rodziny i wszyscy zainteresowani zjeżdżali się już kilka dni wcześniej. Dla wielu z nich było to pierwsze po wojnie spotkanie z frontowymi kolegami. Według organizatorów, przybyło około półtora tysiąca osób. Służba Bezpieczeństwa szacowała uczestników na *około 600 osób – przeważnie stara wiara z okresu pracy w konspiracji*⁵².

Tak wspominał ten dzień obecny przewodniczący Środowiska Żołnierzy Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury” – „Nurt” ppor. cz.w.⁵³ Zdzisław Rachtan „Halny”: *Po dwunastu latach terroru, korzystając z „odwilży” ze wszystkich stron Polski do dziś nie wiadomo jak to się stało znanymi sobie drogami i znanym sobie sposobem przybyły setki żołnierzy Armii Krajowej w większości partyzanci „Ponurego” i „Nurta” nie licząc kilkutyśycznej rzeszy ludności miejscowej i z dalszych okolic*⁵⁴.

Z zaproszonych gości udział wzięli m.in. płk Jan Zientarski „Ein”, „Mieczysław”⁵⁵, ppłk dypl. Wojciech Borzobohaty „Wojan”⁵⁶, mjr dypl. cc. Bolesław Jackiewicz „Rys”⁵⁷; oficerowie Zgrupowań: kpt. Leszek Popiel de Choszczak „Antoniewicz” (adiutant „Ponurego” i „Nurta”), kpt. Stanisław Pałac „Mariański” (w 1943 r. – komendant Zgrupowania nr 3; w 1944 r. – zastępca dowódcy I bat. 2 pp Leg. AK), kpt. Marian Janikowski „Kmicic” (w 1943 r. – drugi komendant Zgrupowania nr 2; w 1944 r. – dowódca II bat. 2 pp Leg. AK) oraz członkowie sztabu Zgrupowań, dowódcy kompanii, oddziałów i drużyn. W doniesieniu agenturalnym biorący udział w uroczystościach TW „Józef” ponadto wspominał o obecnych na uroczystościach kpt. Marianie Drewiczu „Urbanie” (szef sztabu i zastępca dowódcy 4 pp Leg. AK) i kpt. Antonim Hedzie „Szarym” (dowódca II bat. 3 pp Leg. AK)⁵⁸.

⁵² Ibidem, Notatka służbowa dot[ycząca] wyjazdu do Wrocławia, Warszawa 12 III 1961 r., k. 64.

⁵³ Ppor. cz. w. – podporucznik czasu wojny. Stopień nadawany w drodze wyjątku osobom zasługującym za swoją postawę, umiejętności dowódcze i sprawowaną funkcję, a jednocześnie w warunkach wojennych niespełniającym wymogów stawianych przedwojennym oficerom (m.in. posiadanie matury).

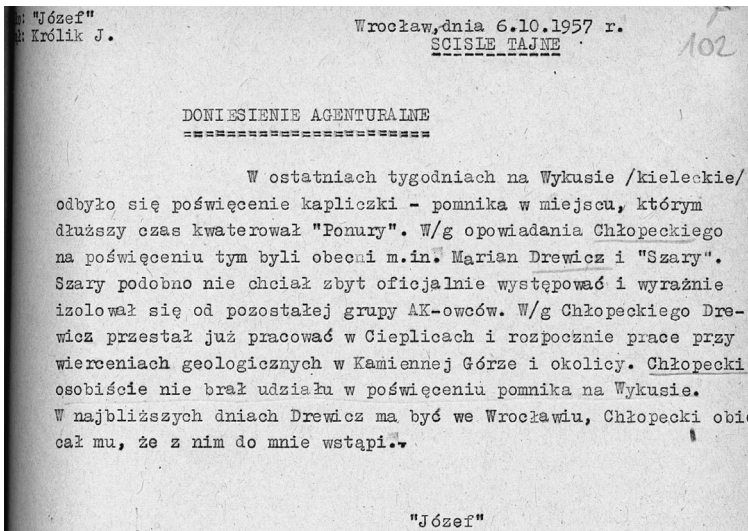
⁵⁴ Z. Rachtan „Halny”, *45 rocznica powstania Środowiska PONURY-NURT*, „Wykus” 2002, nr 7, s. 3.

⁵⁵ Płk Jan Zientarski „Ein”, „Mieczysław” – ostatni komendant Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK „Jodła”, po 19 I 1945 r. komendant kieleckiego okręgu poakowskiej Organizacji „Nie” i Delegatury Sił Zbrojnych, a następnie Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość.

⁵⁶ Ppłk dypl. Wojciech Borzobohaty „Wojan” – ostatni szef sztabu Okręgu AK „Jodła”, zastępca komendanta kieleckiego okręgu Organizacji „Nie” i Delegatury Sił Zbrojnych.

⁵⁷ Mjr dypl. cc. Bolesław Jackiewicz „Łabędź”, „Rys” – szef Oddziału III Operacyjno-Wyszkoleniowego Komendy Okręgu AK „Jodła”, działacz Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość, poseł II kadencji na Sejm PRL z Koła „Znak”.

⁵⁸ IPN Wr 024/7995 t. 1, Doniesienie agenturalne, Wrocław 6 X 1957 r., k. 102.

Fotografia 7. IPN Wr 024/7995 t. 1, Doniesienie agenturalne, Wrocław 6 X 1957 r., k. 102.

Ceremonię poświęcenia kapliczki poprowadził ks. Kazimierz Pelc. Odsłonięcia dokonali Marian Świdzki „Dzik”, Edmund Rachtan „Kaktus” i Polikarp Rybicki „Konar”. Następnie żołnierze „Ponurego” złożyli dwa wieńce przywiezione z Warszawy przez „Halnego”; jeden od członków komitetu organizacyjnego, drugi od członków sztabu Zgrupowań (złożyli go Stanisław Pałac „Marianański” i Leszek Popiel „Antoniewicz”).

Około godziny 10.00 rozpoczęła się msza święta polowa celebrowana przez ks. Władysława Sadzę. Słowo Boże wygłosił ks. Pelc: *Na miejscu obozu AK i częściowo na ich mogiłach, grupy „Ponurego” i „Nurta”. Oni usłyszeli głos Matki Ojczyzny, porzucili wszystko co kochali, a poszli za świętym wezwaniem Ojczyzny. Złożyli okup, okup nie złotem, nie srebrem, ale życiem swoim. Za ich krew, za to, że zwyciężyli [...] [szumy w nagraniu – przyp. MJ] za tą, którą się dzisiaj cieszymy, hold im dzisiaj składamy. Ofiara Wasza była zapomniana. Teraz, powiem ze wstydem, nieraz opluwano Was, Wasze poświęcenie, akowcy polegli, było nieraz wyśmiane i dlatego, że było nieocenione. Dlatego z tym większą czcią, z tym większym umiłowaniem chylimy sztandary, chylimy czoła przed ich poświęceniem i bohaterstwem. W intencji poległych wszystkich akowców tutaj proszę mówić Ojcie Nasz, Zdrowaś Maryjo i Wieczny Odpoczynek*⁵⁹.

⁵⁹ ASP, sygn. 1/5, Kasety z audycją radiową z uroczystości na Wykusie w dniu 15 IX 1957 r.

Fotografia 8. Kapliczka na Wykusie, 15 IX 1957 r. Fot. Tadeusz Ryłski. Ze zb. ASP.

Fotografia 9. Uroczystość odsłonięcia i poświęcenia kapliczki na Wykusie, 15 IX 1957 r. Fot. Tadeusz Rylski. Ze zb. ASP.

Po mszy świętej odbył się Apel Poległych. Nie było na Wykusie wojskowej kompanii honorowej, która mogłaby odprawić ten ceremoniał, dlatego poprowadzony został przez przybyłych na uroczystość partyzantów. Na kasecie magnetofonowej zachowało się w całości jego nagranie:

- *Wzywamy do Apelu Poległych wszystkie oddziały zwarte. Bacność! Wzywamy wszystkich, którzy byli wzorem ofiarności, odwagi i poświęcenia w ciężkich i długich zmaganiach z najeźdźcą – chłopców z lasu, partyzantów, żołnierzy konspiracji, z placówek, łączniczki i łączników bohatersko i samotnie pełniących swą służbę, ofiarny lud Ziemi Kieleckiej z płonących zagród, ludność Michniowa i Radoszyc.*
- *Polegli na polu chwały!*
- *Wzywamy Was żołnierze z zasadzki na żandarmerię spod Wojciechowa.*
- *Polegli na polu chwały!*
- *Wzywamy patrol „Wilka”, który wpadłszy w zasadzkę bronił się do ostatniej kropli krwi, wskazując potomnym jak umierać za Ojczyznę.*
- *Polegli na polu chwały!*

- *Wzywamy Was żołnierze partyzanci z pierwszej i drugiej oblawy na Wykusie i żołnierzy Inspektora „Jacka”, którzy bohatersko odpierali przeważające siły niemieckie.*
- *Polegli na polu chwały!*
- *Wzywamy Was żołnierze „Robota” w akcji pod Wólką Plebańską, Smarkowem i Wielką Wsią, którzy zadawszy Niemcom dotkliwe straty udokumentowali wrogowi siłę Polski Podziemnej.*
- *Polegli na polu chwały!*
- *Wzywamy Was „Grażyno” i „Szylingu”, którzy wybraliście śmierć z własnej ręki dla uniknięcia hańby niewoli.*
- *Polegli na polu chwały!*
- *Wzywamy Was chłopcy z lasu, którzy w Łącznej i Michniowie uderzając na pociągi niemieckie dokonali natychmiastowego odwetu za znęcanie się nad ludnością miejscową.*
- *Polegli na polu chwały!*
- *Wzywamy Cię, oswobodzicielu powiatu opatowskiego, sandomierskiego od bestialskiego komendanta Gestapo, bohaterski „Sierpiu”.*
- *Poległ na polu chwały!*
- *Wzywamy grupę „Tarzana”, która otoczona przez przeważające siły niemieckie, broniła się do ostatniego naboju pod Wólką Ćmielowską.*
- *Polegli na polu chwały!*
- *Wzywamy dowódców zgrupowań i oddziałów „Ponurego”, „Rafała”, „Robota” i „Oseta”, którzy do końca dni swoich byli przykładem bohaterstwa i odwagi i wskazaniem dla pokoleń, jakim powinien być dowódca.*
- *Polegli na polu chwały!*
- *Wzywamy żołnierzy z akcji pod Dziebałtowem, którzy niszcząc sprzęt wojenny niemiecki utrudniali wrogowi walkę z Powstaniem Warszawskim.*
- *Polegli na polu chwały!*
- *Wzywamy żołnierzy 2 Dywizji, którzy walczyli pod Radkowem z wojskami lotniczymi.*
- *Polegli na polu chwały!*
- *Wzywamy najwierniejszych do ostatka bohaterskich żołnierzy I batalionu 2 pułku, którzy pod Lipnem i Chotowem dowiedli dziesięciokrotnie większym siłom Wehrmachtu, że nie zginęła i nie zginie.*
- *Polegli na polu chwały!*⁶⁰.

⁶⁰ Ibidem.

Następnie harcerz ze Starachowic Zbigniew Lewiński wygłosił wiersz zadekwany poległym. Po nim do zgromadzonych przemówił mjr dypl. cc. Bolesław Jackiewicz „Rys” będący wówczas posłem na Sejm PRL, który powiedział: *Przypadł mi zaszczyt przywitać tu wszystkich, a przyjąłem ten zaszczyt, dlatego że jestem kolegą skoczkiem tych dwóch skoczków, którzy tu dowodzili. Którzy z dalekiej Anglii przylecieli do Polski, całowali ziemię, a później na niej przelali swoją krew. To znaczy niezjącego „Ponurego” i kolegi „Nurta”, niestety tu nieobecnego. W imieniu ZBoWiDu witam serdecznie przedstawicielei władzy ludowej, witam wszystkich kapłanów, obecnych tutaj przedstawicielei kapłaństwa polskiego, którzy nie po wojnie, a w czasie wojny wykazali, że są patriotami. [oklaski – przyp. MJ] Byłem i walczyłem poza granicami kraju. Gdziekolwiek żołnierz polski był, tam był i kapłan polski. Między innymi byli kapłani skoczkami i skakali do Polski. Witam serdecznie matki, które oddały swoich synów na ołtarzu Ojczyzny z matką świętej pamięci „Jacka” na czele. Jesteśmy, jak tu patrzę na Wasze kochane twarze, podobni do podróżnego człowieka, który przyjechał z dalekiej podróży, bierze za ręce, patrzy w twarz i właściwie nic mówić nie może. Ktokolwiek będzie rządził Rzeczpospolitą zawsze musi zabrać całą jej historię. Nie można brać Jarosława Dąbrowskiego, a nie brać Henryka Dąbrowskiego. Dlatego też nadszedł ten moment, kiedy cała historia narodu gdziekolwiek ona była pisana, należy dziś do całego narodu. Naród polski, jak każdy naród pisze swoją historię albo pracą, albo krwią. My jesteśmy narodem, który niestety zbyt dużo pisał historię krwią własną. Jesteśmy narodem, którego pokolenie jedno siedzi w więzieniu, a drugie w okopach. Wierzę głęboko, że następne pokolenia nie będą siedziały w więzieniach i nie będą siedziały w okopach. Oto ten pomnik, który tutaj jest, ma spełniać dwie funkcje. Jedną funkcję ma spełnić, to znaczy uczcić tych wszystkich, którzy tu leżą, a drugą funkcję ma spełnić – ma być dokumentem dla młodzieży, która po nas weźmie na swoje ramiona odpowiedzialność za losy Ojczyzny. Witając tutaj wszystkich zebranych nie sposób nie zwrócić się do tych, którzy tu leżą. Kochane Koleżanki i Koledzy, niech Wam słowami Żeromskiego ten las śpiewa pieśń – jak Żeromski powiedział „Puszczo tyś nie moja, niczyja, jeno Boża”.*

Zyczę Wam wszystkim serdecznie, ażebyśmy spędzili przyjemnie i mile czas i wynieśli na całą Polskę wieść, że my wszyscy jesteśmy już dziś zjednoczeni, jesteśmy zbratani, a przede wszystkim darzymy wielką miłością Ojczyznę. Rozjeżdżając się stąd, nieście tą wielką wiadomość, że jesteśmy wszyscy w jednym własnym szeregu, ażeby dać świadectwo prawdzie, wewnątrz i na zewnątrz, że jesteśmy narodem pełnym, dojrzałym i zwartym⁶¹.

⁶¹ Ibidem.

Według programu zatwierdzonego w PWRN w Kielcach po Mszy świętej i Apelu Poległych nastąpiły zagajenia Bolesława Jackiewicza i drugie na temat historii zgrupowań wygłoszone przez Leszka Popiela „Antoniewicza” oraz przemówienie Jana Zientarskiego „Mieczysława”, które niestety nie zachowało się w materiałach audio-fonicznych. Na temat wystąpienia Zientarskiego odnalazła się w aktach SB wzmianka. Uczestniczący w uroczystości Henryk Brzeziński „Janusz” (żołnierz I batalionu) *podkreślił niewłaściwe wystąpienie płk. ps[eudonim] „Mieczysław”, który w swoim przemówieniu nie starał się podnieść zasług b[yłych] żołnierzy AK w walce z Niemcami, a zajął się sprawami czysto politycznymi. Podczas tego wystąpienia Popiel oświadczył do Brzezińskiego, że z tego przemówienia może być rozróbka*⁶². Po zakończonej ceremonii wszyscy udali się do swoich biwaków rozłożonych wokół wykusowej polany.

Fotografia 10. Uroczystość odsłonięcia i poświęcenia kapliczki na Wykusie, 15 IX 1957 r. Ze zb. ASP.

⁶² IPN Wf 024/7995 t. 1, Notatka informacyjna dot[ycząca] wyjazdu do Wrocławia, Warszawa 31 XII 1957 r., k. 64.

O tym ważnym dla środowiska żołnierzy „Ponurego” i „Nurta” dniu po latach wspominał Zdzisław Rachtan: *I w ten sposób, po mszy świętej zupełnie nieformalnie, z potrzeby serca i duszy zorganizowało się nasze Środowisko. Okazało się, że więzy łączące nas – walka o wolność, która ciągle trwała, silna wola łączenia się, wspomagania i świadomości, że nie będziemy sami, pozwoliły przezwyciężyć strach przez bezpieczeńką i represjami. Wtedy, we wrześniu 1957 roku około 320 zgromadzonych tu, na Wykusie żołnierzy przyrzekło sobie, że odtąd, co roku na tej polanie, pod Kapliczką i pilnie nas strzegącą Matką Bolesną, odtąd zwanej „z Wykusu”, będziemy mieli swoje spotkania. [...] Będziemy mieli swoją koncentrację*⁶³.

Po zakończeniu uroczystości i oficjalnym rozliczeniu funduszy, na koncie Komitetu Budowy Pomnika pozostało około 13000 zł. Na następny rok zaplanowano dalsze prace wokół kapliczki. Komitet zignorował jednak zastrzeżenia architekta powiatowego odnośnie zatwierdzenia dokumentacji na budowę ogrodzenia pomnika. Opracowanie tej dokumentacji powierzył projektantowi Kozłowskiemu Kazimierzowi [pseudonim „Kazik” ze Zgrupowania nr 1 por. „Nurta” – przyp. MJ] z Warszawy – obecnemu przy uzgadnianiu przed zatwierdzeniem samego pomnika. Kozłowski w grudniu 1957 r. przekazał Komitetowi Budowy opracowany przez siebie odręczny rysunek techniczny ogrodzenia, uwzględniając w nim przy wejściu po obu stronach, na którym winny być umieszczone godła państwowe. Komitet Budowy Pomnika bez zatwierdzenia tej dokumentacji u architekta powiatowego w lipcu 1958 r. zlecił na jej podstawie prywatnemu wykonawcy zbudowanie ogrodzenia⁶⁴.

Zlecenie na wykonanie żelaznej furtki za kwotę 1266,22 zł. przyjęły Starachowickie Zakłady Przemysłu Terenowego⁶⁵. Kamienne ogrodzenie wokół pomnika powstało dopiero we wrześniu. Prace budowlane wykonał Zakład Prefabrykatów Budowlanych „PRE-BUD” przy Społecznej Organizacji Gospodarczej Zarządu Głównego ZBoWiD z siedzibą w Starachowicach. Dowóz kamienia, piasku i wody na budowę, wykopanie fundamentu, wymurowanie muru z kamienia obrabianego, fugowanie, położenie szlichty wraz z zamurowaniem ramki i barierki żelaznej

⁶³ Z. Rachtan „Halny”, 45 rocznica..., s. 3.

⁶⁴ IPN Ki, sygn. 013/3148, Akta śledcze przeciwko Rybickiemu Polikarpowi i innym (dalej: IPN Ki 013/3148), Streszczenie materiałów dochodzenia w sprawie, Kielce 5 XI 1958 r., k. 12.

⁶⁵ ASP 1/3, Faktura nr 92/58/1 Starachowickich Zakładów Przemysłu Terenowego dla ZO ZBoWiD w Starachowicach, Starachowice 30 VI 1958 r., k. 20.

kosztowało łącznie 9500 złotych⁶⁶. W październiku położono jeszcze chodnik wodący od furtki do kapliczki⁶⁷.

Od tego wydarzenia brak jest w dostępnych źródłach wiadomości o rocznej działalności Komitetu Budowy Płyty Pamiątkowej na Wykusie. Również na temat samej uroczystości na Wykusie w 1958 roku istnieją szczątkowe informacje. Dotychczas odnaleziono jedynie ślad w aktach Sprawy Agenturalnego Sprawdzenia krypt. „Jedność” prowadzonej przez Wydział III SB KW MO we Wrocławiu. Znajduje się w nich lakoniczna notatka dotycząca Leszka Popiela: *Mówił, że w czerwcu 1958 r. proponowany jest zjazd wszystkich oddziałów AK Ziemi Kieleckiej. Kto organizuje, ani miejsca nie podał*⁶⁸. W 1958 r. zjazd najprawdopodobniej nie odbył się. Nie ma na to jednak żadnych dowodów. Możliwe jest, że uwikłany w sprawę krypt. „Jedność” Leszek Popiel odstąpił od organizacji spotkania ze względu na bezpieczeństwo swoje i kolegów⁶⁹.

Dokumentacja archiwalna pozwala odtworzyć dalszy przebieg wydarzeń dopiero od późnej jesieni 1958 roku. *Zakończenie budowy ogrodzenia na Wykusie zbiegło się z okresem porządkowania grobów poległych w walkach wyzwoleniczych, miejsc straceń, pomników itp., które przeprowadza corocznie ZBoWiD na Święto Zmarłych. Sprawa powyższa była poruszana na zebraniach Zarządu Powiatowego kilkakrotnie i ostatnio w dniu 22 X 1958 r. między innymi prezes ZBoWiD Bargiełowski zaapelował do zebranych, aby pomnik na Wykusie doprowadzili do takiego stanu, jak przewidywał projekt. W związku z powyższym w dniu 26 X 1958 r. Rybicki, Matynia i Stawski – członkowie ZBoWiD, a Rybicki i Stawski członkowie Komitetu Budowy Pomnika, udali się na Wykus, aby zgodnie z posiadaną, opracowaną przez Kozłowskiego dokumentacją wymontować godło państwowe z pomnika, a na jego miejsce zamontować krzyż jak przewidywał pierwotnie projekt*⁷⁰.

Kombatanci nie zdawali sobie sprawy, że uwagi architekta powiatowego na projekcie nie są decyzjami wiążącymi w sprawie. Jak relacjonował Stefan Derlatka „Daniel”: *Przed Świętem Zmarłych około 4 dni, była to niedziela, czas*

⁶⁶ Ibidem, Rachunek ZPB „PRE-BUD” dla ZO ZBoWiD w Starachowicach, Starachowice 15 IX 1958 r., k. 17. W środowisku żołnierzy „Ponurego” krążyła informacja, jakoby kapliczkę budowali funkcjonariusze wyrzuceni ze zlikwidowanego w 1954 r. UBP, którzy założyli firmę. Prawdopodobnie chodziło o wspomniany tu zakład. Kwestia ta jednak dotyczyła budowy ogrodzenia, a nie samej kapliczki. Patrz: C. Chlebowski, *Pozdrówcie Góry Świętokrzyskie*, Warszawa 1993, s. 430–431.

⁶⁷ ASP 1/3, Faktura nr 524/190/58 Miejskiego Przedsiębiorstwa Produkcji Pomocniczej w Starachowicach dla ZO ZBoWiD w Starachowicach, 6 X 1958 r., k. 21.

⁶⁸ IPN Wr 024/7995 t. 1, Notatka informacyjna, Wrocław 31 XII 1957 r., k. 50.

⁶⁹ Ibidem t. 1–3, Sprawa Agenturalnego Sprawdzenia krypt. „Jedność”.

⁷⁰ IPN Ki 013/3148, Streszczenie materiałów dochodzenia w sprawie, Kielce 5 XI 1958 r., k. 12–13.

wolny od pracy, postanowiono zamienić orła zamieszczonego na kapliczce na Krzyż, co było zgodne z projektem budowy⁷¹. O planach akowców poinformowana została natychmiast Służba Bezpieczeństwa przy Komendzie Powiatowej MO w Starachowicach. Informator ps. „Igła”, w doniesieniu z dnia 17 X 1958 r. podał, że byli członkowie AK zrzeszeni w ZBoWiDzie jak: Świdorski Marian, Rybicki Polikarp, Łęcki Stanisław, Stawski Teofil, Matynia Mieczysław i Bargiełowski zamierzają zdjąć orła z pomnika wystawionego z ich inicjatywy w miejscowości Wykus, a zastąpić go krzyżem. Realizacji tegoż postanowienia mają dokonać w dniu 19 X [19]58 r.⁷². Ostatecznie termin przesunięty został na dzień 26 października, o czym „Igła” również natychmiast doniósł. Prawdopodobnie tajny współpracownik nie był w pełni zaznajomiony z projektem kapliczki, uwagami architekta powiatowego, ani intencjami członków Komitetu Budowy Pomnika. Czuł, że jego obowiązkiem jest powiadomić o planowanym usunięciu godła państwowego. Analizując donos „Igły” można wywnioskować, że w jego rozumowaniu planowana akcja była przestępstwem, któremu należy zapobiec.

Oficer operacyjny starachowickiej SB ppor. Eugeniusz Skowron po zapoznaniu się z doniesieniem agenturalnym nakreślił tło sytuacyjne: *Należy nadmienić, że wg sprawdzonych informacji agenturalnych cel zdjęcia orła z pomnika, a zastąpienia go krzyżem jest następujący: w pojęciu w/w osób, obecnie Partia i Rząd walczy z religią, usuwa emblematy religijne ze szkół i instytucji, chcą oni pokazać ludziom, że jako ZBoWiDowcy nie boją się i po cichu z tym walczą. Będzie to jednocześnie odwet za skazanych księży w Częstochowie i Olkuszu. Są to przede wszystkim słowa Matyni Mieczysława, który jednocześnie uzasadniał, że walka ta musi być cicha i wytrwała, bo inaczej to będą chcieli całkowicie znieść religię w społeczeństwie. W podobny sposób wyrażał się również b[yły] czł[onek] AK Rybicki Polikarp, który stwierdził w rozmowie z informatorem, że takie rzeczy jak ostatni koncert w Domu Kultury pod tytułem „Bagnet na broń”, którego połowa programu była religijna i zastąpienie orła na pomniku krzyżem pokażą społeczeństwu, „że o religii i Bogu nie zapominamy i zapomnieć nie damy, tym samym wyrobimy sobie dobre mniemanie u ludzi, czym przysporzymy sobie więcej sympatyków”. Matynia Mieczysław również analogicznie wypowiedział się w wąskim gronie na zebraniu ZBoWiD w dniu 1 X [19]58 r. Dlatego też robić to będą po cichu, aby K[omitet] P[owiatowy] PZPR postawić przed faktem dokonanym, gdyż w przeciwnym wypadku na pewno by im przeszkadzili⁷³.*

⁷¹ ASP I/1, List Stefana Derlatki „Daniela” do Pawła Popiela, b. r., k. A.

⁷² IPN BU 0208/1420, Doniesienie nr/58, Starachowice 20 X 1958 r., k. 67; IPN Ki 013/3148, Plan realizacji, Starachowice 25 X 1958 r., k. 8.

⁷³ Ibidem.

W porozumieniu z Zastępcą Komendanta Wojewódzkiego MO ds. SB mjr. Mieczysławem Stanisławskim postanowiono w dniu 26 X 1958 r. zorganizować zasadzkę, [...] dokonać zdjęć fotograficznych faktu zdejmowania orła, zatrzymać biorące w tym udział osoby opierając się na następującym planie działania:

Z chwilą odbycia spotkania z inf[ormatorem] „Igła” o godz. 18.00 25 X [19]58 r. będzie niewątpliwie znany nam skład personalny osób mających brać udział w zdejmowaniu orła i dokładny termin ich wyjazdu ze Starachowic, jak również droga którą będą dojeżdżać na Wykus. W związku z tym co najmniej trzy godziny przed ich wyjazdem grupa wymienionych pracowników operacyjnych uda się dwoma samochodami w kierunku miejscowości Wykus z tym iż jeśli osoby mające brać udział w/w opisanym przestępstwie udadzą się na Wykus trasą idącą od miejscowości Parszów to grupa operacyjna pojedzie trasą idącą od miejscowości Bronkowice. Natomiast, jeśli osoby udadzą się na Wykus trasą od miejscowości Bodzentyn – Bronkowice, wówczas grupa operacyjna pojedzie trasą od miejscowości Parszów.

Niezależnie od trasy dojazdu samochody wraz z grupą operacyjną zatrzymają się w odległości co najmniej czterech kilometrów od miejsca, w którym znajduje się pomnik i na miejsce pracownicy udadzą się pieszo. Stanowiska zajęte zostaną w ukryciu w odległości kilkudziesięciu metrów jednak, aby była dobra widoczność pomnika.

Wówczas, gdy osoby mające dokonać zdjęcia orła zjawią się przy pomniku, obserwować ich zachowanie w sposób najbardziej dyskretny do chwili zdjęcia orła. Następnie wyjść z ukrycia i wezwać do posłuszeństwa dokonując jednocześnie zdjęć fotograficznych samego faktu zdjęcia orła z pomnika jako faktu dokonania przestępstwa. Po czym sporządzić protokół oględzin miejsca przestępstwa i protokół z dokonania rewizji osobistej.

Nadmienia się, że osoby te będą posiadać ze sobą emblemat religijny w postaci krzyża, jak również narzędzia i cement konieczne do dokonania zdjęcia orła z pomnika i zastąpienie go krzyżem.

Wszystkie osoby biorące udział w przestępstwie zatrzymać i dostarczyć do KP MO w Starachowicach⁷⁴.

Za realizację akcji odpowiedzialny został kpt. Stefan Dudkiewicz dowodzący czterema pracownikami (por. Czesław Dębniak, ppor. Józef Szymański, ppor. Ryszard Błaszczyk, ppor. Władysław Gwóźdź).

W dniu 26 października konnym wozem ze Starachowic na Wykus dotarli Mieczysław Matynia „Czarł”, Teofil Stawski „Kret”, Polikarp Rybicki „Konar”

⁷⁴ Ibidem, k. 8–9.

i Waldemar Wiśniewski. Z nieznanych przyczyn na miejsce zbiórki nie dotarł Marian Świdorski „Dzik” i po dwóch godzinach czekania pojechano bez niego. Po drodze na wóz zabrano dwa duże orły oraz krzyż, który miał zostać zamontowany na zwieńczeniu kapliczki. Budowniczo wie zjawili się na polanie około godziny 13⁰⁰. Pracami pod nieobecność „Dzika” kierował Matynia. Rybicki i Stawski montowali orły na betonowych słupkach przy wejściu do kapliczki, zaś Matynia i Wiśniewski zajęli się demontażem z daszku kapliczki orła i osadzeniem krzyża. Prace remontowe przerwali funkcjonariusze Służby Bezpieczeństwa, którzy niespodziewanie pojawili się z bronią w ręku gotową do strzału⁷⁵.

Oficer operacyjny starachowickiej SB ppor. R. Błaszczuk w notatce służbowej tak zrelacjonował całe zajście: *po zejściu z wozu i rozładowaniu narzędzi jeden z nich oświadczył: a teraz koledzy rozejrzyjmy się po lesie, co też uczynili obchodząc w koło polanę. W związku z tym, ja w obawie przed dekonspiracją stanowiska wycofałem się o kilkadziesiąt metrów w głąb lasu. Po powiadomieniu przez [Bogusława] Wesołowskiego [funkcjonariusz, który także brał udział w akcji – przyp. MJ] kierownika grupy o powyższym, otrzymałem polecenie prowadzenia dalszej obserwacji, lecz już w większej odległości i bardziej niewidocznego miejsca, co w pewnym stopniu utrudniało prowadzenie należytej obserwacji. Z tego stanowiska słyszałem wszystkie dźwięki i głosy, natomiast widoczność była utrudniona. Słyszałem jak ścinano drzewa, kuto narzędziami w pomnik poczym usłyszałem jednej z osób biorących w tym udział następującą wypowiedź: „bij młotkiem wronę w d... lub w ogon – spadła wrona”. W tej chwili zbliżyłem się do pomnika na bardziej widoczne miejsce i widziałem jak orzeł został zrzucony z pomnika przez osobnika nieznanego mi. O powyższym powiadomiłem Wesołowskiego B[ogusława], który z kolei powiadomił kierownika grupy i wraz z całą grupą natychmiast udaliśmy się do pomnika, a w międzyczasie osobnicy co obsadzali na pomniku krzyż i w tym czasie zostali zatrzymani⁷⁶.*

Po utarczce słownej pomiędzy byłymi partyzantami i esbekami, jeden z funkcjonariuszy próbował zaprzęgnąć konia. Koń posłuszny był jednak tylko swojemu właścicielowi – M. Matyni. Wszystkich zatrzymanych, furmankę i sprzęt budowlany pod eskortą odprowadzono do Komendy Powiatowej MO w Starachowicach. Osadzeni zostali na 48 godzin. Konia i wóz spod urzędu zabrała żona „Czarta” Irena Matynia. Następnego dnia o zajściu został poinformowany prezes ZO ZBoWiD w Starachowicach Ksawery Bargiełowski. Sprawę zgłoszono do pracownicy biura Architekta Powiatowego w Starachowicach Heleny Dąbrowskiej. Marian Świdorski pobrał projekt pomnika i z pełną dokumentacją udał się do architekta Urzędu

⁷⁵ ASP 1/1, List Stefana Derlatki „Daniela” do Pawła Popiela, b. r., k. A.

⁷⁶ IPN Ki 013/3148, Notatka służbowa, Starachowice 26 X 1958 r., k. 10.

Wojewódzkiego w Kielcach. Dopiero interwencja na tym szczeblu pozwoliła wyjaśnić w pełni sytuację⁷⁷.

Jednocześnie 27 X 1958 r. oficer śledczy KW MO w Kielcach por. Antoni Nabiałek na podstawie art. 25 pkt. 1 Dekretu o Małym Kodeksie Karnym z dnia 13 VI 1946 r. wszczął dochodzenie w sprawie *usunięcia godła państwowego z pomnika na Wykusie pow[iat] Kielce*⁷⁸. Zarzuty postawione zostały Polikarpowi Rybickiemu, Mieczysławowi Matyni, Teofilowi Stawskiemu i Waldemarowi Wiśniewskiemu⁷⁹. W toku dochodzenia ustalono wszystkie fakty związane z budową pomnika, która miała przebiegać w dwóch etapach (pomnik, a następnie zatwierdzone osobnym projektem zaaranżowanie otoczenia). *Przy zatwierdzeniu projektu samego pomnika przez architekta powiatowego w Starachowicach wyłoniła się kwestia, że pomnik ten nie posiada żadnych emblematów państwowych. Sprawa ta stała się tematem wielu uzgodnień i konferencji zarówno na szczeblu powiatowym i wojewódzkim. Ostatecznie uzgodniono w ten sposób, że na okres tj. do czasu zbudowania ogrodzenia pomnika, którego wejście będzie zawierało emblematy państwowe dominujące nad całością obiektu, pomnik zostanie uwieńczony godłem państwowym, a nie – jak przewidywał projekt – krzyżem. Po wykonaniu natomiast ogrodzenia pomnika w myśl powyższego uzgodnienia – pomnik powróci do formy, jaką przewidywał projekt*⁸⁰. Wyjaśniając sprawę, por. Nabiałek uznał, że w tym stanie rzeczy w czynie zarzucanym podejrzanym brak jest cech przestępstwa z art. 25 pkt. 1 MKK i dochodzenie przeciwko nim należy umorzyć. Komitet Budowy Pomnika, a szczególnie jego przewodniczący Świderski Marian przystępując do budowy ogrodzenia pomnika bez uprzedniego zatwierdzenia dokumentacji technicznej przez architekta powiatowego, dopuścił się naruszenia prawa budowlanego⁸¹.

Po zakończeniu dochodzenia w dniu 28 X 1958 r. kierownik Samodzielnej Sekcji Śledczej KW MO w Kielcach mjr Bolesław Mielniczuk złożył obszerny meldunek bezpośrednio do Dyrektora Biura Śledczego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. O przebiegu postępowania administracyjnego meldował do MSW na bieżąco aż do zakończenia śledztwa. Dzień później sprawę przekazał do Wydziału Śledztw i Dochodzeń Prokuratury Wojewódzkiej w Kielcach. Po kolejnym przeglądzie akt o sygnaturze II Ds. 159/58 dochodzenie zakończono 5 XI 1958 roku. Wiceprokurator Prokuratury Wojewódzkiej w Kielcach Jan Zaczekiewicz w dniu 18 XI

⁷⁷ ASP 1/1, List Stefana Derlatki „Daniela” do Pawła Popiela, b. r., k. B.

⁷⁸ IPN Ki 013/3148, Postanowienie o wszczęciu dochodzenia, Kielce 27 X 1958 r., k. 3.

⁷⁹ Ibidem, Postanowienie o przedstawieniu zarzutów, Kielce 27 X 1958 r., k. 4–7.

⁸⁰ Ibidem, Streszczenie materiałów dochodzenia w sprawie, Kielce 5 XI 1958 r., k. 11.

⁸¹ Ibidem, k. 11–13.

1958 r. z powodu braku cech przestępstwa umorzył śledztwo. Stwierdził ponadto, że *odnośnie Mariana Świderskiego [...] brak jest podstaw do składania wniosku do kolegium orzekającego przy PPRN w Starachowicach za naruszenie przepisów prawa budowlanego, bowiem pomnik został zbudowany zgodnie z projektem i życzeniem inicjatorów*. O zakończeniu śledztwa i oddaleniu zarzutów powiadomieni zostali wszyscy oskarżeni oraz Zastępca Komendanta Powiatowego MO ds. SB w Starachowicach⁸².

Po zakończeniu dochodzenia informator „Igła” otrzymał zadanie sondowania nastrojów w starachowickim środowisku ZBoWiD-u. Członkowie zarządu zastanawiali się, kto w ich kręgu donosił. Ksawery Bargiełowski i Stanisław Łęcki podejrzewali przez pewien czas Mariana Świderskiego, zarzucając mu to, że miał udać się na Wykus, czego nie uczynił i tym samym uniknął aresztowania. „Dzik” zaprzeczał i z kolei poddawał w wątpliwość postawę Łęckiego⁸³.

Tym czasem w atmosferze wzajemnych oskarżeń informator „Igła” dalej funkcjonował bez obawy dekonspiracji. W jednym ze swoich doniesień stwierdził ponadto, że *Teofil Stawski i Mieczysław Matynia uważali, że aresztowanie ich zostało źle przeprowadzone z racji tej, że są oni w porządku z prawem i wobec odpowiednich adnotacji na planach budowy pomnika władze MO zmuszone były wypuścić ich i ich zdaniem nic z tego nie będzie*. Stwierdzili, że *byli traktowani bardzo dobrze i odnoszą wrażenie, że ktoś nastawił władze na nich, bo Stawski przed aresztowaniem upewnił się o tym, widząc dwóch gości w krzakach, tak że tłumaczenie, że jest alarm o zaginione krowy nie odpowiadał prawdzie*⁸⁴. Bez względu jednak na wynik dochodzenia i czas spędzony w areszcie Mieczysław Matynia, Polikarp Rybicki, Teofil Stawski oraz Waldemar Wiśniewski oświadczyli, że nie było przyjemnie spędzić czas za kratami, lecz są zadowoleni ze zrealizowanego przez nich przedsięwzięcia⁸⁵.

Ostatecznie problemy wokół kapliczki nie zakończyły kombatanckich działań. W styczniu 1959 r. Komitet Budowy Pomnika na Wykusie przy Zarządzie Oddziału ZBoWiD w Starachowicach oficjalnie się rozwiązał. Biorąc pod uwagę fakt, że ostatnia wpłata na konto dokonana została 2 X 1957 r. stwierdzić można,

⁸² Ibidem, Meldunek KW MO do Dyrektora Biura Śledczego MSW, Kielce 28 X 1958 r., k. 16–18; Pismo KW MO w Kielcach do Prokuratury Wojewódzkiej w Kielcach, Kielce 29 X 1958 r., k. 20; Karta rejestracyjna sprawy dochodzeniowej, 29 X 1958 r., k. 15v; Postanowienie o umorzeniu dochodzenia, Kielce 18 XI 1958 r., k. 14; Pismo KW MO w Kielcach do Zastępcy KP MO ds. SB w Starachowicach, Kielce 1 XII 1958 r., k. 24–26.

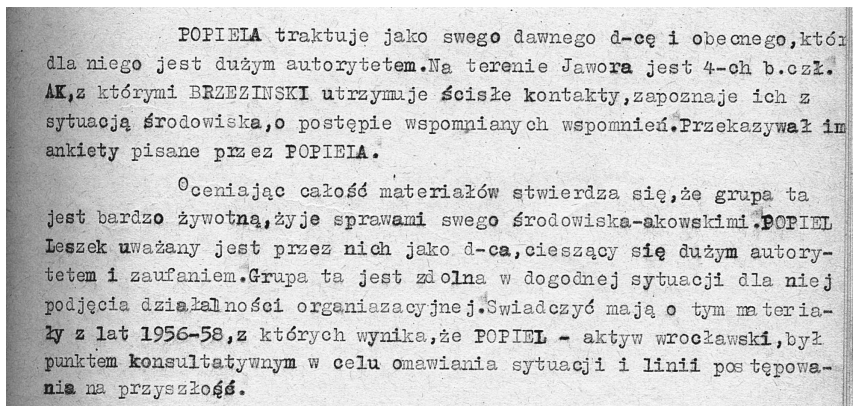
⁸³ IPN BU 0208/1420, Notatka służbowa, Starachowice 28 XI 1958 r., k. 74.

⁸⁴ Ibidem, Wyciąg z doniesienia inf[ormatora] ps[eudonim] „Igła” z dnia 17 XI 1958 r., k. 73.

⁸⁵ Ibidem, Notatka służbowa, Starachowice 28 XI 1958 r., k. 74.

że żołnierze zaprzestali oficjalnej działalności. Zbiegło się to z końcem kadencji władz ZBoWiD w Starachowicach i oddaniem zarządu w ręce członków wywodzących się z AL i GL. Poświęcenie kapliczki stało się początkiem jednego z pierwszych w powojennej Polsce środowiska żołnierzy Armii Krajowej – nieoficjalnego i niezależnego od ZBoWiD i władz. *Dzień ten i rok* [15 IX 1957 r. – przyp. MJ] *pozostanie na zawsze początkiem Środowiska Żołnierzy Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich Armii Krajowej „Ponury” – „Nurt”*⁸⁶.

Działanie Służby Bezpieczeństwa również nie zakończyły się na zorganizowaniu zasadzki na Wykusie w listopadzie 1958 r. Analizując akta organów bezpieczeństwa dotyczące środowiska, w 1961 r. natrafić można na ważny ślad wskazujący stosunek SB do poddanych dalszej obserwacji żołnierzy „Ponurego” i „Nurta”: *stwierdza się, że grupa ta jest bardzo żywotna, żyje sprawami swego środowiska – akowskimi. [...] Grupa ta jest zdolna w dogodnej sytuacji dla niej [do] podjęcia działalności organizacyjnej. Świadczyć mają o tym materiały z lat 1956–1958, z których wynika, że Popiel – aktyw wrocławski, był punktem konsultacyjnym w celu omawiania sytuacji i linii postępowania na przyszłość*⁸⁷.

Fotografia 11. IPN Wr 024/7995 t. 1, Plan operacyjnych przedsięwzięć sprawy operacyjnego sprawdzenia na grupę krypt[onim] „Jedność”, Warszawa 29 X 1961 r., k. 26.

⁸⁶ Z. Rachtan „Halny”, *Świętokrzyskie Zgrupowania Partyzanckie Armii Krajowej „Ponury” – „Nurt”* [w:] *Moją Ojczyzną jest Polska Podziemna*, red. Z. Rachtan „Halny”, R. Wróbel, Wykus 2001, s. 30.

⁸⁷ IPN Wr 024/7995 t. 1, Plan operacyjnych przedsięwzięć sprawy operacyjnego sprawdzenia na grupę krypt[onim] „Jedność”, Warszawa 29 X 1961 r., k. 26.

W warunkach ciągłej inwigilacji (aż do 1990 roku) partyzanci rokrocznie spotykali i spotykają się nadal na Wykusie. W 1968 r. odnaleziono i oficjalnie zaprezentowano bojowy sztandar Zgrupowań⁸⁸. Do tego roku uroczystości odbywały się w rocznicę wrześniowej obławy z 1943 r. W czerwcu 1969 r. dużą uroczystość zorganizowano w 25. rocznicę śmierci por. cc. Jana Piwnika. Od tego momentu spotkania, nazywane popularnie „koncentracjami”, odbywają się w sobotę i niedzielę najbliższe dacie 16 czerwca. Kapliczka na Wykusie była również świadkiem stanu wojennego w latach 1982–1983; uroczystego przekazania kapliczki pod opiekę Cystersom z Wąchocka w 1985 r.; powrotu do Polski prochów i uroczystego pogrzebu „Ponurego” w roku 1988; upadku komunizmu w Polsce w 1989 r.; pogrzebu mjr. cc. Eugeniusza Kaszyńskiego „Nurta” w 1994 r. i wielu innych istotnych dla ogółu społeczeństwa i dla Środowiska Żołnierzy Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury” – „Nurt” wydarzeń. Do dzisiejszego dnia kapliczka jest świadkiem kolejnych ważnych zdarzeń związanych z historią już demokratycznej Polski. I tak jak ponad 50 lat temu, tak i dziś na Wykus prowadzi wyboista leśna droga łącząca Siekierno z Wąchockiem.

⁸⁸ Sztandar przez 26 lat przechowywał członek konspiracji Włodzimierz Giedych „Roman” ze Starachowic. 14 VI 1969 r. sztandar przekazany został do klasztoru oo. Paulinów na Jasnej Górze.

BIBLIOGRAFIA

ARCHIWALIA

- Archiwum Diecezjalne w Kielcach (ADK): sygn. SX-34, PW-12/4.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach (IPN Ki): sygn. 005/1941, 013/3148.
- Archiwum Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN w Warszawie (IPN BU): sygn. 0208/1420.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu (IPN Wr): sygn. 024/7995.
- Archiwum Stowarzyszenia Pamięci Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”–„Nurt” (ASP): sygn. 1/1, 1/2, 1/3, 1/5.

ZBIORY PRYWATNE

- Archiwum Szczepana Mroza, [M. Świdorski], *Rozkaz nr ?*

PUBLIKACJE

- Borzobohaty W., *„Jodła”. Okręg Radomsko-Kielecki ZWZ-AK 1939–1945*, Warszawa 1988.
- Chlebowski C., *Cztery z tysiąca*, Warszawa 1983.
- Chlebowski C., *Pozdrówcie Góry Świętokrzyskie*, Warszawa 1993.
- Chlebowski C., *Reportaż z tamtych dni*, Warszawa 1986.
- Chmielowski T., *Wagary ze Stenem*, Łódź 2007.
- Hillebrandt B., *Partyzantka na Kielecczyźnie*, Warszawa 1970.
- Jedynek M., *Robotowcy 1943. Monografia II Zgrupowania Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”*, Końskie 2007.
- Jedynek M., *Sprawa Operacyjnego Sprawdzenia „Wykus” – rozpracowanie uroczystości kombatanckich żołnierzy AK „Ponurego” i „Nurta”, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2009, nr 30.*
- *Moją Ojczyzną jest Polska Podziemna*, red. Z. Rachtan „Halny”, R. Wróbel, Wykus 2001.
- Pietraszek J. „Zawisza”, *Mój Samsonów*, Kielce 2004.
- *Twarze kieleckiej bezpieki. Wystawa*, [Katalog. Opracowanie merytoryczne wystawy M. Komaniecka, kurator J. Dutka], Kraków 2007.

PRASA

- B.a., *Kapliczka – pomnik na Wykusie*, „Wykus” 1996, nr 1.
- Rachtan Z. „Halny”, *45 rocznica powstania Środowiska PONURY-NURT*, „Wykus” 2002, nr 7.
- Rachtan Z. „Halny”, *Środowisko na co dzień*, „Gdański Przekaz” 1990, nr 6.
- Trukawka M., *50 lat Kapliczki na Wykusie*, „Wykus” 2007, nr 12.

ZASOBY WWW

- Sołtysiak M., *Krypt. „Rocznica” – rozpracować ośkowców...*, Portal „Partyzantka Kielecczyzny”, źródło: http://kazanow.nazwa.pl/partyzantka/text0004_02_18_0001.htm (dostęp on-line 26 XI 2009 r.).

O AUTORZE

Marek Jedynak – doktor historii. Absolwent Instytutu Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Pracownik archiwum Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. Bada historię najnowszą Polski. Obszarem zainteresowań jest środowisko kombatanckie po II wojnie światowej. Autor m.in. książki *Robotowcy 1943* (Końskie 2007) oraz licznych artykułów dotyczących żołnierzy „Ponurego” i „Nurta”.

kontakt: marek.jedynak@ipn.gov.pl